

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKÇEDE TANITSALLIK: DOLAYLI VE DOLAYSIZ TANIT TÜRLERİ

DEMET GÜL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Leylâ UZUN

Ankara, 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKÇEDE TANITSALLIK: DOLAYLI VE DOLAYSIZ TANIT TÜRLERİ

DEMET GÜL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Leylâ UZUN

Ankara, 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİMDALI

TÜRKÇEDE TANITSALLIK: DOLAYLI VE DOLAYSIZ TANIT TÜRLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Leylâ UZUN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Engin Uzun

.....

Prof. Dr. Mustafa Aksan

.....

Doç. Dr. Gülsün Leylâ Uzun

.....

Doç. Dr. Yeşim Aksan

.....

Doç. Dr. Seda Gökmen

.....

Tez sınav Tarihi:

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
GİRİŞ.....	3
1. KURAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1. Tanıtsallık Sıra Düzenleri.....	13
1.2. Tanıtsallık Sınıflandırmaları.....	21
2. TÜRKÇEDE TANITSALLIK: ALAN TARAMASI.....	25
2.1. Alan Yazınına Eleştirel Bakış	41
2.3.Çözüm Niteliği Taşıyan Yaklaşımlar	56
3. TÜRKÇEDE TANITSALLIK SİSTEMİ.....	72
3.1.Doğrudan Tanıt	72
3.2.Dolaylı Tanıt	83
4. SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	94
EKLER	102
EK 1	102

ÖNSÖZ

TEŞEKKÜR

Doktora çalışmamın bir ürünü olan bu tezin ortaya çıkmasında Danışmanım Doç. Dr. Leyla Uzun'un emeği kelimelerle ifade edilemeyecek kadar çok olmuştur. Çalışmam boyunca vermiş olduğu her türlü destek için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Onun yönlendirmeleri, güçlü dil sezgisi ve cesaretlendirmeleri bu tez çalışmasının tamamlanmasında ve ortaya çıkmasında en büyük etkindir.

Çalışmamın taslak sürümü için bana değerli zamanlarını veren ve taslak üzerinde öneri ve görüşlerini aktaran Prof. Dr. Engin Uzun ve Prof. Dr. Mustafa Aksan'a da sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çalışmam süresince benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. İclal Ergenç, Prof. Dr. Mustafa Aksan ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü öğretim elemanları ile Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim elemanlarına teşekkür ederim.

Çalışmamın en zorlu süreci olan yazım aşamasında bana maddi, manevi ve akademik anlamda her konuda destek olan hem ev hem iş arkadaşım değerli Dr. Neslihan Özmen ve bana eşsiz sevgisiyle güç veren diğer yarım sevgili ailem, Fahri Gül'e edeceğim teşekkür hiçbir zaman yeterli olmayacaktır.

Son olarak tez çalışmamın her aşamasında yanımda olan ve beni her konuda destekleyen anneme ve babama (anısına) minnettarlığım ve gönül borcum sonsuzdur.

GİRİŞ

Bu tez çalışmasını konusu olan tanıtsallık, birçok farklı açılardan dilbilim araştırmacılarının ilgisini çeken bu nedenle de alan yazınında giderek daha fazla çalışmaya konu edilen dilsel bir ulam olarak öne çıkmaktadır. Tanıtsallık, Palmer (1986) tarafından bilgisellik kipliği altında bir alt-ulam olarak tanımlanmış, Palmer'ın çalışmasının gözden geçirilmiş basımı olan 2001 basımında ise önerme kipliği tanımının altında bilgisellik kipliği ile ayrılık değeri ile tanımlanan başlı başına bir alt bölüm olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada ayrılığı ve kendine has özellikleri ilk kez göz önüne alınan tanıtsallık daha sonra Aikhevald'in (2004) çalışması ile kiplikten de ayrılmış, zaman, görünüş, kip ulamlarıyla eşdüzlemde, ayrı bir eylem ulamı olarak tanımlanmıştır. Aikhenvald, tanıtsallığı dilbilgisel bir işlemci olarak gördüğü tanımlanmış 500'ü aşkın dilde tanımlanan ortak noktaları sınıflandırarak, tanıtsallığın tipolojik görünümünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Aikhenvald'in bu görüşünü destekleyerek tanıtsallığı ayrı bir ulam olarak ele alan dilbilimciler olmakla beraber, tanıtsallığın kip ile ilişkisini vazgeçilemeyecek bir unsur olarak görerek, bu ilişki yoluyla tanıtsallığı tanımlamaya çalışan çalışmalar da sayıca oldukça fazladır.

Tanıtsallık üzerine yapılmış nispeten yeni çalışmalardan biri de, Faller'ın 2002 yılında yayınlanmış doktora tezidir. Faller'ın çalışmasını diğer çalışmalardan ayıran bir yanı bulunmaktadır. Faller (2002), tanıtsallık kipliğini edim düzelemine ait bir olgu olarak ele alırken kiplik ile tanıtsallık arasında kesin bir ayırım yapmak yerine, bu iki ulamın belirli noktalarda kesişen fakat temelde iki ayrı edim yapısı sergileyen dil işlemcileri olduğunu ileri sürer. Quechua dili üzerine yaptığı incelemeler sonucu bu tanımlamaya giden Faller, *bilgisel gereklilik* (epistemic necessity) ulamı ile tanıtsallık

türleri arasında tanım bulan *çıkarım* (inference) ulamlarının dilde eş düzlemlerde işlemlendiklerini, kavramsal olarak da benzer özellikler segilediklerini ortaya koyar.

İster ayrı bir ulam, isterse bir kiplik ulamı olarak tanımlansın, tanıtısallığın içerdiği alt türler aşağı yukarı tanımlanmıştır. Bu konuda en sık alıntılanan çalışmalardan biri Willett'e (1988) aittir. Willett, tanıt türlerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki temel başlık altında inceler. Doğrudan tanıt türleri, konuşucunun kendi algıları ile edindiği, Aikhenvald'in adlandırmasıyla birinci-el bilgi kaynağı üzerinden doğruluğu tanıtlanan, görsel, işitsel ya da diğer duyular (koklama, tatma, bazı dillerde de dokunma) aracılığıyla ulaşılmış bilgileri işaret eder. Dolaylı tanıt türleri ise temelde, aktarım ve çıkarım olmak üzere iki gruba ayrılır. Aktarım yoluyla ulaşıldığı kodlanan tanıtlar, ikinci-el, üçüncü-el ya da folklorik (kamulaşmış) tanıtlar olabilir. Çıkarım yoluyla ulaşıldığı kodlanan tanıtlar ise ya sonuca dayalı çıkarımlar ile ya da akıl yürütme yoluyla elde edilen bilgileri tanımlar.

Willett'in (1988) sınıflandırmasının dışında ikinci bir tanıt türü sınıflandırması da Plungian (2001) tarafından ortaya atılmıştır. Plungian Willett'ten farklı olarak tanıtısal değerlerin öznel ve nesnel değerlendirme ile de birbirlerinden ayrı olduğunu ortaya koymaktadır. Plungian, doğrudan ve dolaysız tanıtlar arasında ayrım yaptıktan sonra, dolaylı tanıtlar arasında da ikili bir ayrıma gider. Dolaylı tanıtlar, nesnel ve öznel tanıtlar olmak üzere iki başlık altında incelenir. Öznel tanıt, konuşucunun tanıt olarak sunduğu bilgiye kendi algılarıyla, birinci elden ulaştığı tanıt, nesnel tanıt ise tanıt olarak sunulan bilgiyi konuşucuya aktaran bir başka konuşucunun (ya da birden çok konuşucunun) varlığı ile tanım bulur. Öznel ve nesnel tanıt türlerinin

ayrımı, Faller (2002) gibi bizim çalışmamızda da önemli bir değişken olarak değer kazanmaktadır.

Tanıtıcılık incelemeleri arasında yaygın olarak ele alınan bir alt başlık da tanıt türleri arasında bir sıra düzen tanımlanıp tanımlanamayacağıdır. Genel kabul, dillerin tanıt türlerini belirli sıradüzenler içinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu çerçevede yapılan çalışma ve araştırmalar, çoğunlukla dile özgü sıradüzenler betimlemek ile yetinmiştir (Oswalt, 1986; De Haan, 1998; Frawley, 1991; Barnes, 1984). Faller, çalışmasında tanımladığı tanıtıcılık sıradüzeni ile de diğerlerinden ayrılmaktadır. Diğer çalışmaların sadece dile özgü sıradüzenler tanımlamakla yetinmek zorunda kalmasını, farklı dil düzelemlerine ait olan ulamların aynı düzelemde imiş gibi değerlendirilmesine bağlar. Farklı düzelemlere ait ulamlar dil içinde bir sıraya konabilseler bile diller arası bir üst süzen kurulması mümkün olmamaktadır. Faller tam da bu nedenle, Plungian'ın tanımladığı tanıt türlerini temel alarak, öznel ve nesnel tanıtıları ayırır. Böylece, tanıtıcılığa ait ulamları iki ayrı düzlemde sıralar. sBu tanımlamalar ve sıradüzenler ile ilgili detaylar İKİNCİ Bölümde sunulmaktadır.

Tanıtıcılığa yönelik alan yazınında Türkçe, en tipik örneklerden biri olarak önemli atıflar almaktadır. Bir çok dilbilimci ve filolog tarafından kabul gören temel yaklaşım, Türkçenin iki eylem çekim eki -DI ve -Imış¹ arasında kurulan karşıtlık ile tanımlanır (Ergin, 1986; Banguoğlu, 2000; Gencan, 2001; Underhill, 1985; Lewis, 2000, Erguvanlı-Taylan, 1984, 2001; Göksel and Kerslake, 2005; Johanson, 1974, 1993, 2000; Csato, 2000; Schröder, 2000; Konfilt, 1997). Buna göre, -DI doğrudan tanık olunan (geleneksel dilbilgisi betimlemelerindeki adıyla “görülen”) geçmiş zamanı, -mİş ise tanık olunmayan olayları işaretleyen tanıtıcıl (Kılıç'ın (2001) adlandırmasıyla delile

¹ Bazı çalışmalarda -mİş ve -Imış olarak iki ayrı birim varmış gibi de değerlendirilmektedir.

dayalı) geçmiş zamanı işaretler. Bu ikili ayrımı açıkça sorgulayan çalışma sayısı çok azdır. Örneğin, Uzun (1998, 2004) çalışmalarında –mİş’ı tanıtısal kipliği ile doğrudan ilişkilendirir ve bu işaretçinin olmadığı her yapıyı da dolaylı tanıtısal olmayan kiplik (doğrudan tanıt ya da istek/içedim kipliği) ile işaretlenmiş olduğunu ileri sürer. Uzun’a göre Türkçe bunu ya sıfır eki ile yapar ya da diğer kiplik eklerinden birini açıkça kullanır.

Türkçede tanıtısallığın konu edildiği çalışmalarda ortak olan bazı sorunlar vardır. Bunlardan başlıcası daha tanım düzleminde ortaya çıkar. Az önce değindiğimiz gibi, -(I)mİş ile –DI çekim eklerinin birbiri ile geçmiş zamanı işaret etme konusunda eşdeğer gibi değerlendirilmesi bunlardan başlıcalarıdır. –Imİş çekim eki gelecekle ilgili çıkarımlarda ya da varsayımsal olaylarda rahatlıkla kullanılabileceği gibi, konuşma anında devam etmekte olan bir olay ya da durumu da rahatlıkla tanıtısal değeri katacak biçimde işaretleyebilmektedir.

(1) Şimdi sen anneymişsin, ben de kızınmışım. Beraber alışveriş yapıyormuşuz tamam mı?

(2) Yarın bir gün bir bakacaksın ki bu küçük kız büyümüş, evlenmiş de çocuk-ları bile olmuş.

(3) Ablam şimdi istasyondaymış. Buraya geliyormuş (telefonda söyledi).

(1)-(3) numaralı örneklerin göz ardı edilerek, -(I)mİş’in tanıtısal değil de geçmiş zaman eki olduğunu savunulmasının temel sebebi Türkçede –mİş ve –Imİş olmak üzere birbirine benzeyen iki birimin bulunduğu varsayımdır. Yaygın olarak kabul gören bu görüş, kısaca -mİş biçimbiriminin aslında bir geçmiş zaman ve bitmişlik

görünüşü eki olduğunu, ona çok benzeyen –ImIş biçimbiriminin ise tanıtısal kodlamakta kullanıldığını söyler. (1), (2) ve (3)’tekilere benzer örneklerde –mIş biçimbiriminin kullanımı sırasında kodlanan tanıtısallığın ise –ImIş ekinin anlamsal içeriğinin zaman içerisinde –mIş ekine de yansiyarak, bu ekin anlamını genişletmesinin bir sonucu olarak tanımlar. Bu bakış açısını sorunlu kılan etmenlerin başında –mIş ve –ImIş birimlerinin yapısal özellikleri gelmektedir. Bu iki birim öyle bir dağılım gösterirler ki, birinin kullanıldığı yerde diğ erinin kullanılması yapısal olarak olanaksızdır. Türkçenin en eski koş aç larından biri olan –i- koş aacı sadece –ImIş yapısında değil, -(I)yor, -IDI², -(I)sA gibi yapılarda da açıkça kullanılmaktadır. –i- koş aacının kullanılmasındaki temel etmen, -yor, -sA eklerinin, daha önceden başka eyem çekim ekleri ile çekimlenmiş yüklemlerin ya da ad cıl yüklemlerin ardından eklenmesi durumunda kullanılması zorunlu bir yardımcı öğ edir. –mIş ile –ImIş arasındaki fark da bu durumdan fazlası değildir. –mIş eylem köklerine eklenirken, -(I)mIş ad cıl yüklem ya da çekimlenmiş yüklemlerden sonra gelmektedir. –mIş ve –ImIş biçimleri, yapısal bir zorunlulukla farklılaştıkları gerçeğ inin yanı sıra, anlamsal olarak da neredeyse tamamen örtüşmektedir. Bu iki birimin farklı olduğu görüşünü savunan araştırmacılar, -mIş’ın asıl işlevinin bitmişlik ya da geçmişlik işaretleme olduğuunu savunurken, -(I)mIş’ı da sadece tanıtısal işaretcici olarak betimlerler. Bu tanım ışığında, -mIş –ImIş’tan kaynaklanan anlam bulaşması sonucu tanıtısal işaretledebilirken, -(I)mIş’ın geçmiş ya da bitmiş olaylarla bir ilişkisi olmadığı da savunulmaktadır. Oysa (3)’teki gibi bir sözcede, tanıtılan olayın geçmişte olup bittiğ i açıktır.

² -IDI da tıpkı –ImIş gibi kendisine çok benzeyen fakat sözdizim özellikleri ile ondan farklı değ erlendirilen –DI bitmişlik görünüşü eki ile ayrı niteliklerle tanımlanmaktadır. Her ne kadar çalışmanın yapısı ve genel kabulleri gereğ i –DI ile –IDI arasında da yapısal farkın dışında anlamsal ya da işlevsel bir fark olmadığını savunuyoruz. Ancak, bu çalışmanın konusu ve kapsamının çok dışında olması nedeniyle bu yöndeki bir tartışma tamamen konu dışında değ erlendirilmiştir.

(4) Çok yaramaz bir çocukmuşum.

Eğer, tanıtısalık ulamı ile geçmişte ya da bitmiş olmak iki ayrı ulam ise bu örnekteki geçmişlik de bir dilsel araçla ayrıca kodlanmalıydı. Oysa, bu ve benzeri sözcelerle, geçmiş ya da bitmiş okuması tanıtısallığın kendi doğasından kaynaklanan bir yapı olarak belirginleşmektedir.

Kiplik ulamlarının belirli zaman ya da görünüş özelliklerini kodladıkları bilinmektedir. Örneğin, yükümlenme/istek kipliklerinin gelecek zaman ile bağlantısı Palmer, Bybee ve Fleishman, Bybee ve diğerleri gibi bir çok tipolojik ya da anam-edim çalışmasında açıkça dile getirilmiştir. Türkçe gereklilik kipliği işaretçisi –mAll biçimbiriminin de gelecek zaman gönderimi ile bulanık bağlamı yapılar olmaktan çıkıp doğrudan yükümlülük kipliği işaretlediği yönünde de gözlemler bulunmaktadır (Corcu, 2005). Öyle ki, gelecek zamanın bir kip ulamı olup olmadığı bile tartışmalı bir konudur. Bunun yanı sıra, bilgisel gereklilik kipliğinin de gelecek zaman diliminde yer almaması koşulu, kavramsal bir gerektirimdir. Bütün bu tartışmalar, kiplik, ve zamansal ilişkiler konusu çerçevesinde tanıtısallığın da geçmiş zaman gönderimiyle belirginleşen unsurlarının olduğu düşüncesinin, dilin doğasına aykırı bir tutum olmadığını sezdirmektedir.

Yukarıda ortaya koyulan sorunlar ve tanıtısallığın doğasının henüz tam olarak tanımlanmamış olması, bu tez çalışmasının alan yazınında önemli bir yer edineceğini düşündürmektedir. Tanıtısallık, tanımları, türleri, sıradüzen ve sınıflandırma çalışmaları arasında dünya alan yazınında kendisine yer edinmeyi hedefleyen bu çalışmanın temel amacı Türkçede tanıtısallık ulamını ve tanıtısallık kodlayan dilbilgisel işaretçilerin işlevlerini tanımlamaktır. Böylece, Türkçe ve diğer dillerdeki tanıtısallık ulamı ve bu

ulamın kavramsal yapısı hakkında detaylı bir araştırma sunmayı hedeflemekteyiz. Bu hedefler sonucunda, çalışmamızda temel araştırma soruları olarak tanımlayabileceğimiz üç başlık belirleyebiliriz:

- i. Bir dil-içi sitem olarak tanıtsallık, Türkçede nasıl yapılanmaktadır?
- ii. Tanıtsallık, diğer ulamlarla, özellikle de kiplik ulamı ile nasıl bir ilişki içindedir?
- iii. Günümüz anlam kuramları arasında tanıtsallık nasıl incelenmelidir?

Çalışmamızda tanıtsallık ulamının olası kullanımları ve bu kullanımları ortaya çıkaran etmenler incelenirken, ayrı bir parametre olan soru tümce düzenindeki tümceler incelenmeyecek, değerlendirmelerimiz düz olumlu tümcelerden oluşan sözlü veri üzerinden yapılmıştır. Çalışmamızın amacı, Türk Dillerini incelemek ya da Türkiye Türkçesini artzamanlı olarak izlemek değildir. Bu nedenle, çalışmamız günümüzde konuşulan Türkiye Türkçesini incelenmiştir. Sadece gerekli görüldüğü yer ve hallerde, açıklamalarımızı sınamak için geçmişte kullanılan benzer yapılardan örnekler verilmiştir. Ayrıca, kendisi başlı başına ayrı bir ulam olması açısından olumsuzlama bu çalışmanın dışında kalacak, veri tabanı yalnızca olumlu tümcelerden kurulmuştur.

Bu açıdan çalışmada hedeflenen çözümleme Türkçenin tanıtsallık açısından betimlenmesi adına önemli bir ihtiyacı karşılamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, hem araştırmacının kendisinin oluşturduğu yapay veri hem de doğal veri kullanılmıştır. Oluşturulan yapay veri özellikle *varsayılan* (default) kiplik değerlerini belirlemek için kullanılmıştır. Ayrıca, toplanacak doğal veri hem yapay veriyi desteklemek ve kontrol

etmek hem de varsaylanlardan farklı olan kullanım değerlerini betimleyip değerlendirmek amacına hizmet etmektedir.

Veri tabanı değerlendirilirken tanıtıcılık türlerinin kullanım sıklığı, her bir tanıt türü ile kullanılan dilsel öğelerin kullanımları ve hangi tür metinlerde hangi tanıt türlerinin nasıl kullanıldığına dönük sayısal saptamalar da yapılmıştır. Burada yapılan metin türü ayrımı detaylı bir sınıflandırma olmayıp, sözlü ve yazılı metin olarak iki ana başlık altında sayısal veriler dökümlenecektir. Daha detaylı metin türü ve tanıt sunumu ilişkisi bu çalışmanın ardından yürütülebilecek çok daha geniş bir araştırmaya konu edilmek üzere sav dışı tutulmuştur.

Veri tabanı çözümlenirken tümcedeki ad ve eylem öbeklerinin anlam özellikleri, değişkenler olarak incelenerek, farklı düzlemdeki dil araçlarının bu değişkenler üzerindeki etkileri de araştırılmıştır.

Doğal veri tabanı televizyondaki sohbet ev tartışma programları, günlük konuşma dili, radyo programlarından alınan sözlü dil ile roman, hikâye ve gazetelerden toplanacak yazılı dil verisinden oluşturulmuştur.

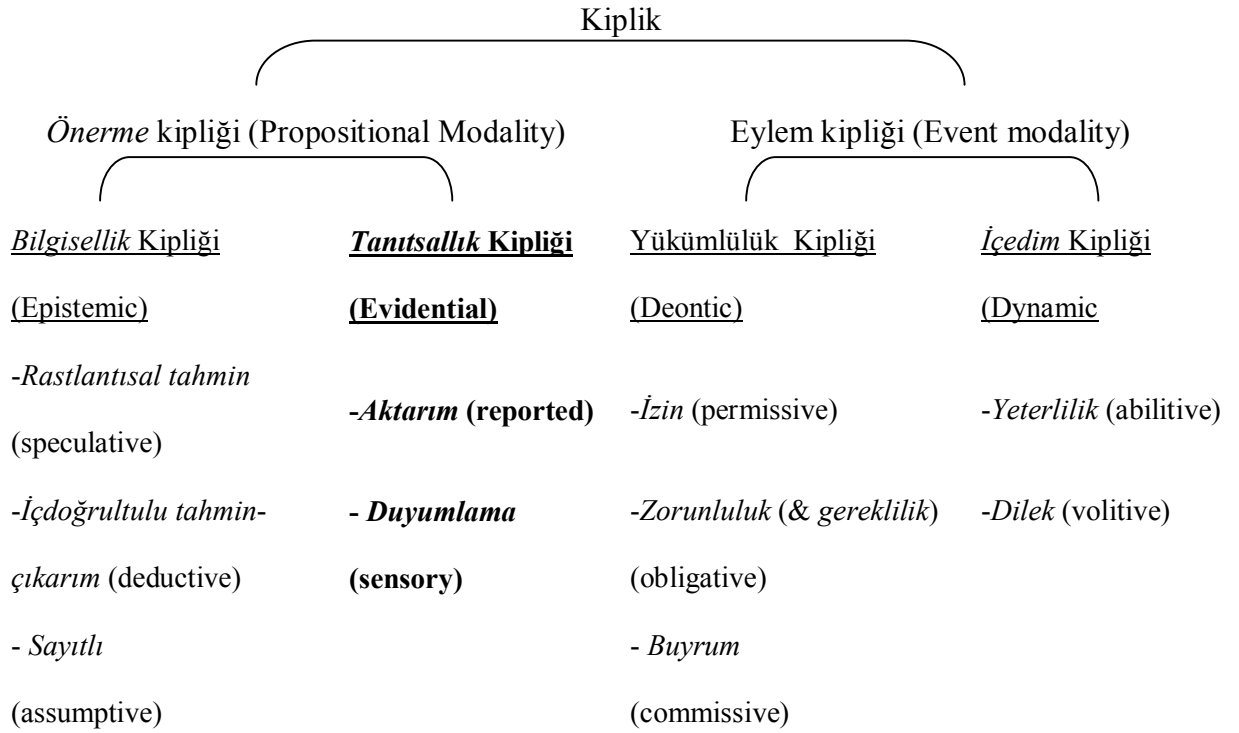
1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal olarak *tanıtlamak*, “bir savın doğruluğunu yadsınamayacak biçimde, açık bir kesinlikle belgelemek göstermek”; *kanıtlamak* ise, “bir şeyin doğruluğunu, gerçekliğini, gerçek yönünü, olabilirliğini, yapılabirliğini kanıtla, belgeyle ya da herhangi bir eylemle ortaya koymak” olarak tanımlanabilir (Püsküllüoğlu, 2004). Günlük yaşamda bir belge ya da eylem olarak betimlenen tanıt, dil sisteminde de varlığını gösterebilir. Üretici (konuşucu/yazar) yine bir belge ya da eylemi, ya da bir başka dil kullanıcısını tanıt olark göstererek, ürettiği sözceye tanıtsal değer katabilir. Çok sayıda dilde dilbilgisine ait bir ulam olarak tanımlanan ‘tanıt gösterme’ tavrı, alan yazınında ‘tanıtsallık’ ulamı olarak adlandırılır. Eğer bir sözcenin konuşucusu, o sözcede aktarılan önerme içeriğini kendisi üstlenmeden, bir başkasının görsel/işitsel vb. duyusuyla algıladığı durum ya da eylemleri tanıt olarak sunar ve böylece, sözcenin önermesel içeriğinin doğruluğunu bu tanıt üzerinden aktarırsa, bu durumda sözcede, dilsel tanıtsallık kodlamasından söz ediliyor demektir. Bir sözce tanıtsallıkla işaretlendiği anda, artık onun doğruluğundan konuşucu değil, konuşucunun tanıtsallık *belirtisi* (marker) ile işaretlediği kendisi dışındaki bir bilgi kaynağı sorumlu hale gelir. Buradan yola çıkarak, bir sözcenin tanıtsal olarak işaretlenmesi, önermede aktarılan bilginin kaynağının - örneğin, konuşucunun kendi duyuları, dolaylı bir kanıttan yola çıkarak yaptığı çıkarım, ya da bir başkasından edindiği bilgi- tümcede belirtilmesi olarak tanımlanabilir (Palmer, 2001; Aikhenvald, 2004; Chafe & Nichols, 1986).

Somut bir örnek vermek gerekirse, aşağıda yer alan (1)’deki sözcenin önermesel içeriğinde ‘*Ablam bugün bize gelecek*’ iddiası bulunur.

(1) Ablam bugün bize gelecekmiş. (*Annem söyledi.*)

Bu örnekte, konuşucu, sözcenin içerdiği bilginin doğruluğunu üstlenmemiştir. Bu durum, (1)’de örneklenen sözce sonrasında, dinleyiciden gelebilecek “*Sen nereden biliyorsun?*” gibi bir sorunun, mantıksal olarak tutarlı bir soru oluşuyla da tanıtlanmaktadır. Konuşucu “*Annem söyledi*” ya da “*Anneler yönündeki tavrını açıkça vurgulayabilir.*”

Tablo I.

Kiplik alt-ulamalarının sınıflandırması (Palmer’dan (2001: 22) uyarlanmıştır.)

1.1. Tanıtsallık Sıra Düzenleri

Tanıtsallık, çeşitli dilbilimciler tarafından farklı yönleriyle ele alınıp, farklı özellikleri ön plana çıkacak biçimde tanımlanmıştır. Örneğin, tipolojik bakış açısıyla kipliği ve altulamalarını incelemeyi amaçlayan Palmer (2001: 24-52), tanıtsallığı, *önerme kipliği* (propositional modality) başlığında, *bilgisellik* (epistemic) karşısındaki diğer ulam olarak tanımlar. Palmer’a göre, bilgisellik, konuşucunun, sözcedeki önermesel içerik ile ilgili “doğruluğu olası” ya da “doğru olmalı” gibi bir yargıda bulunduğunu gösterirken, tanıtsallık, konuşucunun, önermesel içerikte sunulan iddianın doğruluğunu, bir tanıt üzerinden tanımladığını işaret eder. Tanıtsal önermenin bu iddia gücü, konuşucunun kendi algısından ya da başkasının algısının konuşucuya aktarılmasından kaynaklanabilir.

Palmer, tanıtsallığın çeşitli türlerini göstermekle beraber, iki türün temel olduğunu söyler: *Aktarılmış* (reported), *duyumlanmış* (sensory). Aktarılmış tanıtsalları şu alt gruplara ayırmaktadır: *İkinci-el tanıt* (second-hand), *dilsel tanıt* (linguistic evidence) ve *söylenti* (hearsay). Duyumlanmış tanıtsallar ise *görsel* (visual) ya da *işitsel* (auditory) olabilir. Bu ayırım dışında, Palmer’a göre, özellikle Türkçeden örneklenen, dolaysız tanıtsallık-dolaylı tanıtsallık ayrımı da diller için bir tanıtsallık işaretleme yoludur. Dolaysız tanıtsallıkla sunulan bilgi kaynağı birinci-el bilgi kaynağı olarak tanım bulurken, dolaylı tanıtsallıkta bilgi kaynağı ikinci-el bilgi kaynağı, yani, konuşucu dışındaki bir alımlayıcıdır. Palmer başka dillerde, daha çeşitli olasılıkların da var olduğunu söyler. Bütün bu olasılıkların tek başlığı ise tanıtsallıktır.

Dolaysız-dolaylı tanıtlayıcılar arasındaki ayrımı ayrıntılı olarak ele alan bir çalışma da Frawley’e (1991) aittir. Ancak, Frawley, Palmer (1986) ve Givon’un (1982)

tanıtsallık üzerine söylediklerini birleştirerek yepyeni bir tanıtsallık hatta bilgi kipliği biçimi sunar. Öyle ki, Frawley (1991: 413), tanıtsallığı bilgi kipliğinin altında bir ulam olarak kabul etmek yerine, bilgi kipliğini tanıtsallığı kendiliğinden içinde barındıran ve bütün alt-ulamlarında aktaran bir içerikle sunar. Buna göre, bilgi kipliği çerçevesinde bilginin kaynağı (başkası/ kendi) ve bilgi kaynağının kuvveti (çıkarım, duyularla algılama, dış kaynaklar) ayrımını yaparak yeni bir bilgi kipliği öntipi sunar:

Bilgi kaynağı	Bilgininin kuvveti
Kendi	
Öteye	Çıkarım Sınıfları Sıradüzeni gerekli > olası
Beriye	Duyu Sınıfları Sıradüzeni görsel > işitsel > diğer duyular > his
Başkası	
Öteye	Dış Bilgi Sınıfları Sıradüzeni alıntı > aktarım > söylenti > diğer
Beriye	Katılımcı Sınıfları Sıradüzeni başkası > diğer herkes

Tablo II.

Bilgi kipliğinin *gösterimsel* (deictic) sınıflandırması ve sıradüzenleri (Frawley, 1991: 413)

Frawley'in sunduğu bu sıradüzenli yapıya benzer olarak, Oswalt da (1986) tanıtsallık kodlaması ile ilgili olarak belirli sıradüzenleri örnekleyen dillerin varlığından

söz eder. Örneğin, Kayasha dilinde işaretlenen tanıtsallık türleri için şu sıralamayı sunar:

- (2) Edimsel>oluntusal >görsel >işitsel >çıkarımsal >aktarımsal
Performative>factual>visual>auditory>inferential>quotative

Oswalt'ın (1986) Tuyuca için gösterdiği sıradüzen ise şöyledir.

- (3) Görsel> görsel> olmayan> belirgin> ikinci-el> varsayılan
Visual>nonvisual>apparent>second-hand>assumed

Frawley'in yaptığı sıradüzen yerleşimi, ile Oswalt'ın gösterdiği sıradüzen arasında belirli benzerlikler olduğu açıktır. Örneğin, görmenin diğer duyulardan daha kuvvetli bir bilgi kaynağı olarak sunulması, ya da aktarımın, söylentiden daha önce yer alması bu benzerliklerdendir. Bu benzerlikler, tanıtsallık sistemlerinde bilginin kaynağına duyulan güven bilgiyi nasıl duyumladığı ile yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Diller görme duyusunu işitmeden, işitme duyusunu başkasının söylediğinden daha güvenilir olarak işaretlemektedir.

Dünya dillerinde tanıtsallığı inceleyen bir araştırmacı da Aikhhenvald'tır (2004). Tanıtsallığı kiplik ulamının altında, özellikle bilgisellik kipliğinin bir parçası olarak kabul eden tanımlamaları reddeden Aikhenvald, tanıtsallığı, bir kiplik ulamı değil, kiplik, zaman ya da görünüş gibi başlı başına ayrı bir olgu, ayrı bir dilbilgisi ulamı olarak görür.³ Aikhenvald'e göre, araştırmacıların çoğunun anadili bu ulamı dilbilgisiyle kodlamayan Hint-Avrupa dil ailesine dahil diller olduğu için, bu ulamı daha kolay anlayabilecekleri biçimiyle kiplik sisteminin işleyişine dahil edegelmişlerdir.

³ Burada sözü edilen tanımlama farklılığı, tanıtsallık kavramının içeriği ile ilgili olmadığı için çalışmanın kavramsal kabulleri açısından aykırılık ve uyumsuzluk taşımamaktadır.

Bu bakış açısını kabul etmeyen Aikhnevald, 500 dünya dili üzerinde incelemeler yapmış ve tanıtsallık ulamını bu dillerden yola çıkarak, anlamsal olarak fazla bir değişiklik yapmadan, ancak kavram olarak yeniden yorumlayarak baştan tanımlamıştır. Buna göre, tanıtsallık dünya dillerinin dörtte birinde dilbilgisi sistemine dahil olmuş bir eylem ulamıdır.

Aikhnevald araştırdığı dillerde ikili tanıtsal ayrımından altılı ayrıma kadar genişleyebilen çeşitli tanıtsal dizgelerinin varlığından söz eder. Palmer ve Frawley'in de söz ettiği bu ayrım Aikhnevald'in çalışmasında yeniden şekillenip, ayrıntılanır. Buna göre, iki seçenekli tanıtsal dizlerge aşağıda belirtilen ayrımlara dayalı olarak düzenlenebilir:

(4) A1: Birinci-el - ikinci-el

A2: Birinci-el olmayana karşı başka her şey

A3: Aktarım (ya da söylenti) karşı başka her şey

A4: Duyuşsal tanıt ve Aktarım (ya da söylenti)

A5: İşitsele karşı başka her şey.

Üç seçenekli tanıtsal dizgelerde en az bir tane duyumlamaya dayalı tanıt bulunur. Bu dizgedeki olasılıklar ise şöyledir.

(5) B1: Dolaysız (ya da görsel), *çıkarımsal* (inferential), Aktarım

B2: Görsel, görsel dışı duyuşsal, çıkarımsal

B3: Görsel, görsel-dışı duyuşsal, Aktarım

B4: Görsel-dışı duyuşsal, çıkarımsal, Aktarım

B5: Aktarım, *alıntılama* (quotative), başka herşey

Dört seçenekli tanıtsal dizgelerde ise duyumlamaya dayalı tanıt tipi bir ya da iki tanedir. Olasılıklar şöyledir:

(6) C1: Görsel, görsel-dışı duyuşsal, çıkarımsal, aktarım

C2: Dolaysız (ya da görsel), çıkarımsal, farzedilen (*assumed*), aktarım

C3: Dolaysız, çıkarımsal Aktarım, alıntılama

Daha fazla seçeneğin olduğu tanıtsal dizgeler de Aikhenvald'in çalışmasında görülebilir. Bütün bu dizgeler Tablo (2.1)'de gösterilmektedir.

		I. GÖRSEL	II. DUYUŞSAL	III. ÇIKARIM	IV. VARSAYIM	V. SÖYLENTİ	VI. ALINTILAM
2 Seçenek	A1	Birinci-el		Birinci-el olmayan			
	A2	Birinci-el	Birinci-el olmayan				
	A3	Birinci-el		Birinci-el olmayan	Farklı sistem veya <erimsiz>		
	A4	<erimsiz>	Görsel olmayan	<erimsiz>	Aktarım		
3 Seçenek	B1	Dolaysız		Çıkarılmamış	Aktarım		
	B2	Görsel	Görsel olmayan	Çıkarılmamış	<erimsiz>		
	B2	Görsel	Görsel olmayan	Çıkarılmamış			
	B3	Görsel	Görsel olmayan	<erimsiz>	Aktarım		
	B4	<erimsiz>	Görsel olmayan	Çıkarılmamış	Aktarım		
4 Seçenek	C1	Görsel	Görsel olmayan	Çıkarılmamış	Aktarım		
	C2	Dolaysız		Çıkarılmamış	varsayılan	Aktarım	
	C3	Dolaysız		Çıkarılmamış	Aktarım		Alıntılam
5 Seçenek	D1	Görsel	Görsel olmayan	çıkartılmamış	varsayılan	Aktarım	

Tablo III.

Tamitsal Dizgelerde Anlam Değişkeleri (Aikhenvald, 2004: 65)

Aikhenvald'in (2004) çalışmasında Frawley ve Palmer'in söz ettiği tüm tanıtısal türleri ele almakla birlikte, farklı olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bir sıradüzen tanımı yapmaz. Aikhenvald'in çalışmasında, önemli olan, sıradüzenden çok, dillerin tanıtısallık ulamını nasıl düzenledikleri ve bu yönde kullanımı olan olasılıkların ne olduğudur.

İster ayrı bir ulam olarak incelensin, isterse de kiplik alt-ulamı olarak ele alınsın tanıtısallığın bilginin sunumu açısından önemi oldukça yüksektir. Bu nedenle Türkçe, özellikle kullandığı tanıtısallık kodlamasıyla bu ulamın incelenmesine yönelik çalışmalara çokça konu edilmiş, Türkçede tanıtısallık, ilgi çeken bir çalışma konusu olmuştur. Biz de çalışmamızda, kiplik türleri arasında yer aldığını kabul ettiğimiz tanıtısallık üzerinde duracağız.

Çalışmamız tanıtısallığın özellikle Türkçede nasıl işaretlendiği ve alan yazınında tipik bir tanıtısallık işaretçisi olan .-mİş biçimbiriminin kullanımına yönelik sorularla yön bulmuştur.

Türkçe birçok çalışmada tanıtısallık kipliğini dilbilgisel olarak işaretleyen dillerden biri olarak nitelendirilir (Yavaş,1980; Sezer, 1990; Uzun, 1998, 2001; Aksu-Koç, 1998; Aikhenvald, 2004). Bu ve benzeri çalışmalarda tanıtısallığın Türkçede dilsel kodlayıcısının –mİş olduğu savunulur. Geleneksel dilbilgilerinden farklı olarak, bu çalışmalar -mİş ekinin bir zaman eki değil, sadece kiplik işaretlemekle görevli bir ek olarak tanımlanır. Ancak, günümüzde kabul gören bazı dilbilim çalışmalarında bu görüş her zaman destek bulmaz. –mİş biçimbiriminin açıkça bir görünüş eki olduğu ve tanıtısallık zannedilen anlamın, bu görünüş değerinden kaynaklanan bir yan anlam olduğu da günümüzde yürütülen Türkçe dilbilgisi çalışmalarında kabul gören bir bakış

açısıdır (Johanson, 1971, 1994, 2000; Csato, 2000; Schroeder, 2000). Konuya yönelik bu farklı kabullerin, alan yazınında, Türkçe dilbilgisinin betimlenmesi gibi çok temel konularda bile bir karmaşa yarattığı açıktır. Çalışmamızda, her iki bakış açısı da yakından incelenecek, bu farklı görüşler, değişik biçimlerde sınanarak, net bir açıklanmıştır.

Tanıtsallık ile -mİş biçimbirimi arasında birebir bağ kurmak, beraberinde başka soruları da getirir. Örneğin, alan yazınında, -mİş ile -Imİş birimlerinin, aslında tek ve aynı oldukları görüşünün karşısında, ikisinin tamamen farklı olduğunu, tarihsel olarak da ayrı ayrı kaynaklardan çıktıklarını söyleyen çalışmalar bulunur. Bu ikilik de yine, çalışmamızda açıklığa kavuşması gerekli görülen sorunlardan biridir.

Bu çerçevede, çalışmanın amaçları arasında en başlıcası, -mİş biçimbiriminin, hangi dilsel amaca hizmet ettiğini, diğer bir deyişle, temel işlevinin ne olduğunu belirlemektir. -mİş biçimbiriminin, bir görünüş eki mi, kiplik eki mi, yoksa her ikisi birden mi olduğunu ortaya koymak, çalışmamızın başlıca hedeflerindendir. -mİş'in temel işlevinin saptanabilmesi, beraberinde, -mİş için kullanılabilecek anlamsal açılımlar önerebilmeyi de mümkün kılmıştır. Bu sayede ise, bu ekin neden her iki biçimde de açıklana geldiği sorusu da cevaplanmış olmuştur. -mİş'in farklı anlamsal açılımları belirlendikten sonra, alan yazınında farklı bir ek olduğu da iddia edilen -Imİş biçimbirimi ile ilişkisi de eşzamanlı olarak incelenmelidir. Bu sayede, Türkçenin en temel dilbilgisi öğelerinden olan bu eylem çekim biçimlerinin betimlemelerini yapmak da kolaylaşmıştır. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında ise -mİş biçimbirimi ile diğer eylem çekim ekleri arasındaki etkileşim irdelenmiştir.

1.2. Tanıtsallık Sınıflandırmaları

Tanıtsallık ulamı tanımlanırken ister başlı başına bir ulam olarak görülsün ister kiplik altında bir ulam olarak incelensin, ortak olarak kabul gören belirli alt ulamlar aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu alt ulamlar da çeşitli araştırmacılar tarafından betimlenmiş ve belirli sıradüzen seçenekleri sunacak biçimde tanımlanmıştır. Bu sınıflandırmalar arasında en yaygın kabul gören sınıflandırma Willett'e (1988) aittir. Willett'in tanıtsallığı, dilbilgisel olarak bilgi kaynağının kodlanmasını sağlayan bir abana başlık olarak inceler, ve doalyısıyla da bilgi kaynağı türlerinin sınıflandırdığı bir tanım yapmayı amaçlar.

Bu doğrultuda Willet'in (1988) 38 dil üzerine yapmış olduğu araştırmasında bilgi kaynağının veya tanıt türünün dilbilgisel olarak işaretlenmesi, ya da konuşucunun bilgi kaynağına erişim yolu temelde aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan erişim yoluyla elde edilen tanıt türleri, konuşucunun tanık olduğu bilgi kaynaklarıdır. Dolaylı erişim yoluyla elde edilen tanıt türleri ise konuşucunun kişisel algısı yoluyla erişemediği tanıt türlerinden oluşur. Doğrudan Tanıt türleri görsel, işitsel ya da diğer algılar yoluyla elde edilmiş tanıtlar olarak tanım bulurken, Dolaylı tanıtlar aktarım yolula ve çıkarım yoluyla elde edilen tanıtlar olarak ikiye ayrılır. Aktarım yoluyla elde edilen dolaylı tanıt türleri ikinci-el bilgi, üçüncü el bilgi ya da halk ağzındaki bilgi olarak belirlenir. Çıkarım yolu ile elde edilen bilgi ise ya sonuca dayalı çıkarım ya da yordama dayalı çıkarım olabilir.

Bu sınıflandırma her ne kadar alan yazınında en sık alınıtlanan ve temel alınarak üzerine çalışmalar yapılan sınıflandırma tür olsa da Willett'in sınıflandırmasında da bazı sorunlar olduğu daha önce yapılan bazı çalışmalarda dile getirilmiştir. Ayrıca, bu

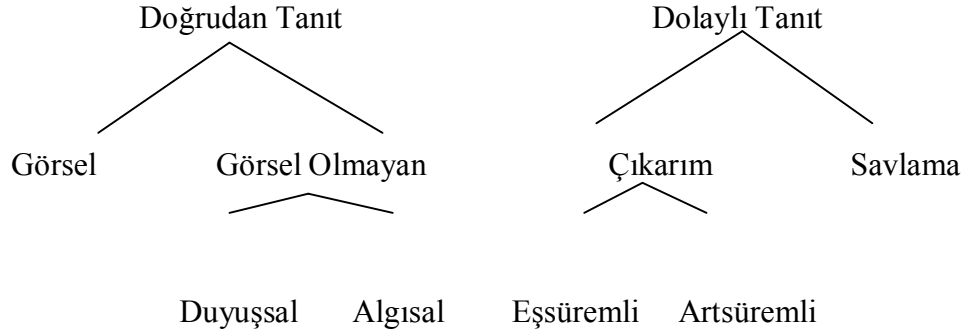
çalışmada Türkçe tanıtıcılık kodlamasının incelenmesi sırasında Willett'in sınıflandırmasında ortaya çıkan bazı sorunlu tanımlamalar olduğu açıktır.

Örneğin, ikinci el bilgi kaynağı ile üçüncü el bilgi kaynağı arasındaki farkın tanımlanması sırasında bu ikisinin birbirinden fazlaca ayrılmadığı açıkça görülmektedir. Ayrıca, görsel ya da işitsel olmayan algısal bilginin doğrudan tanıtlanmış sayılması da bir çok dil için olası bir uygulama değildir. Willett'in çalışmasındaki ön plandaki amacı olası bütün tanıt türlerini birbiri ile ilişkili olarak ortaya koymaktır. Ancak, bunu yapmaya çalışırken sadece 38 dili ele almıştır. Oysa, Aikhenvald'in çalışmasında konu olan beş yüze yakın dil üzerine hazırlanan tabloda görürüz ki diller temel olarak görsel ve görsel olmayan tanıt arasında bir ayrım yapmakta eğer bir görsel tanıt varsa bunun dışındaki bütün tanıtlar görsel olsun ya da olmasın birinci el bilgi olarak sunulmamaktadır.

Willett'in sınıflandırmasındaki diğer bir sorun da Faller(2002) tarafından dile getirilmiştir. Öyle ki; Faller (2002), Quechua dili üzerine yaptığı tanıtıcılık incelemesinde Willett'in sınıflandırmasının bazı sınırlılıklar getirdiğini, aynı parametrede olmaması gereken bazı özelliklerin aynı parametredelermiş gibi işlendiğini ya da aynı parametrelere ait ulamların farklı imiş gibi görüldüğünü savlamaktadır. Bu doğrultuda yaptığı çalışmada Willett'in sıradüzen tanımlamasını bir kenara bırakarak kendisi baştan bir sıradüzen ortaya koymaya çalışır.

Faller'in sıradüzen tanımlamasına geçmeden önce onu etkileyen ve alan yazınında çokça alıntılanmamış, nispeten yeni bir çalışma olan Plungian'ın (2001) tanıt türleri tanımlamasına göz atmak gerekir. Plungian'ın çalışmasını özel kılan etmen tanıt türleri arasında yaptığı sınıflandırmanın özellikle de birinci el ve ikinci el bilgi kaynağı

açısından fakları gözetiyor olmasıdır. Bu doğrultuda, Plungian'ın tanıt sınıflaması şöyledir:

Tablo IV.

Tanıtsal değerlerin sınıflandırması (Plungian, 2001: 353)

Görüldüğü gibi bu sınıflandırmada, en tipik tanıt türlerinden biri olan aktarım ya da alıntılama türleri yer almamaktadır. Plungian Tablo IV'te adlandırdığı tanıt türlerinin kişinin algısına şu ya da bu biçimde bağlı olmasını gerekçe göstererek dilde öznel ve öznel olmayan tanıt ayrımını tanımlamıştır.

Doğrudan Tanıt	Dolaylı Tanıt	
	Algılanan Tanıt (=Çıkarım ve Savlama)	Nesnel Tanıt (=Alıntılama)
Kişisel Tanıt		

Tablo V.

Tanıtsal değerlerin sınıflandırılması 2: Öznel ve nesnel tanıt değeri (Plungian, 2001: 354)

Faller da, bu sınıflandırmayı detaylandırarak aşağıdaki sıradüzeni elde eder:

TANIT SIRADÜZENİ(Faller, 2002: 260)

a) Kişisel Tanıt Dizisi

EDİMSSEL>GÖRSEL>İŞİTSEL>DİĞER DUYULAR>SONUCA DAYALI ÇIKARIM
> AKIL YÜRÜTME>SAVLAMA

b) Nesnel Tanıt Dizisi

DOĞRUDAN>İKİNCİ-EL>ÜÇÜNCÜ-EL>SÖYLENTİ/ FOLKLOR

2. TÜRKÇEDE TANITSALLIK: ALAN TARAMASI

-mİş biçimbirimi temel eylem çekim eklerinden biridir. Bu nedenle, geleneksel dilbilgisi çalışmalarından başlayarak, Türkçedeki eylemlerin genel yapılanışı ya da kullanımına değinmiş bütün çalışmalarda belirli bir yer edine gelmiştir. Geleneksel tarzda yazılmış dilbilgisi betimlemelerinde, genel eğilim –mİş biçimbirimini bir zaman eki olarak tanımlamaktır (Banguoğlu, 2000; Gencan, 2001). Bu yaklaşım, günümüzde yapılan yeni dilbilgisi çalışmalarında da korunmaktadır. Bazı çalışmalarda (Lewis, 1967, 2000; Konfilt,1997), zaman eki olarak da adlandırılan –mİş biçimbirimi, bazen –Imİş biçimbirimine benzediği için çıkarım anlatan, bazen de geçmiş olayları kesin olarak kodlamadığı için tümcedeki bilginin başkasından duyulduğu izlenimini veren bir ek olarak tanımlanır. Bazı çalışmalar ise, -mİş’i hem zaman hem görünüş, ya da sadece görünüş eki olarak tanımlar (Göksel ve Kerslake, 2005). Diğer yandan, -mİş ekinin kip eki olduğu görüşü de çeşitli dilbilim çalışmalarının ortak noktasıdır. Bu görüşte de farklılıklar bulunur. –mİş hem görünüş, hem de kip eki olarak tanımlandığı gibi (Johanson, 1971, 1994, 2000; Csato, 2000; Schroeder, 2000; Aksu-Koç, 1988) , bu ekin sadece kip işaretlediğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Yavaş, 1980; Sezer, 1990; Uzun, 1998; 2001). Alan yazınındaki bu çeşitliliği daha net anlayabilmek ve nedenlerini ortaya koyabilmek adına, ilgili Türkçe çalışmalarına daha yakından bakmak kaçınılmazdır.

Geleneksel dilbilgisi betimlemesinde, Banguoğlu (2000: 460), -mİş’i dolaylı geçmiş kipi başlığı altında inceler. Fakat aslında bu birimin anlamına ilişkin yaptığı açıklama tanitsallık kipliğinin tanımından başkası değildir: “Kişinin başkasından duyduğu, sonradan gördüğü veya farkında olmadan işlediği bir kılışın ifadesine yarar”

(2000; 460). Bu birimle işaretlenen tümcenin ilk görgüye dayanmadığını, olayın oluşunun kesin olarak kanıtlanamayacağı durumlarda –mİş kullanıldığını söyler. Ayrıca, her ne kadar diğer bir geçmiş zaman eki olan –DI ile yer değiştirebilse de, tarih anlatırken –DI ekinin, masal, fıkra gibi biçemlerde ise –mİş ekinin daha uygun olduğunu vurgulayarak, -mİş ile kesin yargı bildirilmediğinin altını çizer.

Banguoğlu (2000) ile benzer görüşte olan bir diğer dilbilgisi çalışması da Gencan'ın (2001) çalışmasıdır. Gencan da, Banguoğlu gibi, -mİş'in -DI ile benzer biçimde geçmiş zaman eki olduğunu söyler. Ancak, arada farklar olduğunu da belirtir. Örneğin, –DI kesin bir geçmiş anlatır, olayın kesin olarak gerçekleştiğini kodlarken, -mİş ile işaretli tümcede, olayın konuşucu tarafından görülmediği, konuşucunun bilgiyi başkalarından işittiği, ya da duyduğu/okuduğu bir bilgiye kesin olarak inanmadığı kodlanır. Ayrıca, Gencan'a göre –mİş, gerçekleştiği sırada olayın farkında olmama, olaya şaşırma, ya da böbürlenme/öğünme gibi anlamları da aktarabilir. Gencan, bu ekin masallarda sık kullanıldığını da söyler.

Diğer bir dilbilgisi çalışmasında (Lewis, 1967; 2000) ise, -mİş biçimbiriminin asıl olarak bir ortaç eki olduğu, ancak bu bitmişlik ortacının [perfect participle] olayın görülmediği anlamını vermesi nedeniyle zamanla bir çekim eki biçimini aldığı görüşü savunulur. Lewis, bu durumun ayrı bir ek olduğunu savunduğu, *çıkarım* (inferential) işaretleyen –Imİş biçimbirimi ile –mİş'in benzerliği ile de bağlantılı olduğu görüşündedir. Ancak, -mİş ile –Imİş arasında bazı farklılıklar olduğunu da söyler. Lewis'e (2000; 123) göre, –mİş sadece geçmişe gönderim yapabilirken, -(I)mİş şimdiye de gönderim yapabilir. –Imİş söylentiye, bazen de çıkarıma dayalı bilgi kodlar. Ayrıca, -(I)mİş ayrı da yazılsa, bileşik de yazılsa, **enclitic** iken, -mİş her zaman vurguludur.

Lewis’e (1967, 2000) benzer olarak –mİş ile –Imİş arasında ayrım yapan, bir diğer çalışma da Kornfilt’indir (1997). Kornfilt’e göre, -mİş –DI gibi bir yalın geçmiş zaman ekidir. –DI ile işaretli tümcelerde konuşucu tümcenin doğruluğundan emin iken, -mİş ile işaretli tümcede, konuşucu tümcenin doğruluğundan emin olmadığı kodlanır. Bu emin olmama anlamı ise, bilginin konuşucuya başkası tarafından aktarıldığı izlenimini yaratır. Buna ek olarak, -mİş, asıl işlevi Lewis’te de çıkarım anlatmak olarak tanımlanan –Imİş gibi, çıkarımsal geçmiş de kodlayabilir. Kornfilt’e göre, tamamen farklı bir ek olan –Imİş’la işaretli tümcenin doğruluğu, konuşucunun bir kanıt ya da ipucundan yola çıkarak vardığı bir yargıdan kaynaklanır.

Türkçe dilbilgisini betimlemeye yönelik en yeni çalışmalardan olan Göksel ve Kerslake de –mİş biçimbirimini, birincil olarak bir geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşü eki olarak tanımlarlar (2005: 327). Bunun yanı sıra, –mİş’in, temel işlevi tanıtısal kodlamak olan –Imİş ile benzer bir biçimde, dolaylı olarak edinilmiş bilgiyi aktarmakta da kullanıldığını söylerler. Dolaylı olarak edinilen bilginin iki biçimde edinilmiş olabileceğini söylerler: bir başkasının söylediği (sözlü ya da yazılı) veya bir *sonuç durumu* [result state]. Göksel ve Kerslake’e göre, tanıtısal kodlaması Türkçede seçimli değildir. Eğer –mİş ile kodlanmazsa yerine kullanılabilecek diğer birim –DI, kişisel deneyim ya da birinci-el bilgi aktarır. -mİş ile –Imİş arasındaki en temel fark, -(I)mİş’in geçmiş zamanda olmayan, şimdi var olan durumlar için de kullanılabilmesidir. Örnek (2) şimdi var olan bir durumu anlatırken, örnek (3) geçmişteki bir durumu anlatır. Ancak, iki koşulun üst üste kullanılamaması, tümcenin geçmişe mi şimdiye mi gönderim yaptığı konusunda *bulanık bağlam* [ambiguity] oluşturur. Ancak bir zaman belirteci (örneğin ‘o gün’) bu bulanık bağlamı ortadan kaldırabilir.

Örnek (2)

(Ayşe Çiğdem'e) Annem biraz rahatsız.

(Çiğdem Nesrin'e) Ayşenin annesi biraz rahatsızmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 356)

Örnek (3)

(Ayşe Çiğdem'e) O gün annem biraz rahatsızdı.

(Çiğdem Nesrin'e) O gün Ayşe'nin annesi biraz rahatsızmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357)

Göksel ve Kerslake (2005) *bilgiye dayalı tanıtıcılığın* (information based evidential) birinci ve ikinci kişi çekimleriyle nadiren kullanıldığını, ve farklı tür anlamlar doğurdıklarını vurgular. 1. kişi ile –miş konuşucunun hatırlayamayacak kadar küçükken, uyurken ya da bilinci yerinde değilken yaptığı olayları başkasından duyduğunu kodlayabilir (örnek 4), ya da kendisi ile ilgili yorumun başkasından duyulduğunu aktarabilir (örnek 5). 2. kişi çekimi ise, dinleyicinin kendisi ile ilgili bilginin başka bir kaynaktan edinildiğini anlatır (örnek 6).

Örnek (4)

Bir yaşındayken kalp ameliyatı olmuşum. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357)

Örnek (5)

Sözde inatçıymışım. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357)

Örnek (6)

Babamla tanışıyormuşsunuz galiba. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357)

Diğer bir tanıtısal kodlama nedeni olan *sonuca dayalı tanıtısal* (result-based evidential) kodlamada ise, konuşucu başkasından duyduğu/okuduğu değil, doğrudan kendisinin edindiği bir sonuç durumunu yorumlayarak bir yargıya varır. Bir ürünün üretimi sırasında yapıldığı/yapılmadığı anlaşılan bir durum (örnek 7), ya da yanık, kırık gibi sonuçları olan kaza durumlarında bu tür bir tanıtısal kodlama yapılır (örnek 7).

Örnek (7)

Ressam iki figürün arasını boş bırakmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 358)

Örnek (8)

Gözlüğümü yanıma almamışım. (Göksel ve Kerslake, 2005: 358)

Görüldüğü gibi dilbilgisi çalışmalarında, bu çalışmaların doğası gereği, -mİş ve benzeri çekim ekleri sadece işlevleri, ve bazen de anlamları açısından incelenmiş, ve dildeki kullanımlarının betimlemeleri yapılarak bırakılmıştır. Diğer yandan, dilbilim çalışmalarında, bu çekim eklerinin her biri ayrı bir çalışma konusudur. Özellikle Türkçenin tam bir betimlemesinin henüz yapılmamış olması nedeniyle, neredeyse bütün dilsel ulamlar için hala ayrıntılı tartışmalar yapılmaktadır. Türkçe eylem çekim ekleri üzerine yapılan en ayrıntılı çalışmalardan biri de Johanson' a (1971, 1994, 2000) aittir. Johanson'un tanımlamaları, özellikle -mİş biçimbirimi üzerine söyledikleri bir çok çalışmada önemli yer bulan tanımlamalar oluşturmuştur. Johanson, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk dilleri üzerine eşzamanlı ve artzamanlı bir çok betimlemede bulunmuş, eylem ulamlarını ayrıntılı olarak incelemeye çalışmıştır. Johanson 'u (2000), -mİş biçimbirimi üzerine yapılan çalışmalardan ayıran en önemli neden, sadece Türk Dillerindeki -mİş

biçimbirimi, ve bazı Türk Dillerindeki işlevsel olarak ve bazı dillerde ses özellikleri açısından da –mİş’a benzeyen bazı biçimleri, *dolaylı* (indirective) başlığı altında incelemesidir. Tanımlamak gerekirse, dolaylılık, önermeye konu olan olayın dolaylı bir yoldan sunulması demektir. Dolaylılıkta, olayın gelişimi, olayı algılayan bir varlık (ya da zihin) aracılığıyla, onun algısı üzerinden sunulur. Johanson (2000: 61), dolaylılığı “*Eⁿ P’ye öyle gelir* (*Eⁿ appears to P*)” biçiminde açıklayarak, olayın konuşucu dışında bir algılayıcı tarafından algılandığı tanımını vurgulayarak dolaylılık kavramını tanımlar. Johanson’a (2000) göre dolaylılık daha önceki çalışmalarında (Johanson, 1971, 1994) tanımladığı *aktarım* (reported), *söylenti* (hearsay), *çıkarım* (inferential) ve *beğeni* (admirative) ulamlarını birleştiren bir üst başlıktır. Johanson (2000: 67) bu ulamın günümüzde ve geçmişte kullanılan tüm Türk Dilinde var olduğunu, ayrıca örnek vermese de *Mongolca* (Monoglic), **Fino-Ugricals**, **Caucasian** dilleri, **Nuristan** Dilleri, ve Tibetçede de yeri olduğunu ileri sürer.

Johanson (2000: 68), dolaylılığı tanımlarken, tanıtısal ulamından farklı bir ulam olduğunun altını çizer. Tanıtısalığın, konuşucunun olaya tanık olmadığı durumlarda, tümcede aktarılanın birinci-el bilgi olmadığını işaretlediğini söyler. Diğer yandan, kendi tanımladığı, dolaylılık konuşucunun olayı kendisinin gözlemlediği durumlarda da kullanılabilen başka bir ulam olduğunu söyler. “En P’ye öyle gelir” açılımının üç farklı biçimde kullanılabileceğini işaret eder.

- i) *Algısal* (perceptive): Eⁿ P tarafından algılanır.
- ii) *Çıkarımsal*: Eⁿ P tarafından çıkarımlanır.
- iii) *Aktarımsal*: Eⁿ P’ye aktarılır.

Bu kullanım alanlarından, algısal kullanımının varılığı, dolaylılık ulamını tanıtısalıktan farklı bir ulam olarak tanımlamanın nedenidir (Johanson, 2000: 68). Örnek (8), ve örnek (9), Johanson'un algısal olarak tanımladığı kullanıma örnektir. Johanson'a göre, bu örneklerde, konuşucunun bir başkasının algısı aracılığıyla değil, kendisinin alımladığı olayları aktardığını söyler. Johanson, (9)-(12) nolu örnekleri, örnek (9)'da 'gördüğüm kadarıyla', örnek (10) ve örnek (12)'de 'duyduğum kadarıyla' ve örnek (11)'de 'tattığım kadarıyla' biçiminde açımlayarak, tablonun güzel olduğu, ya da çorbanın güzel olduğu bilgisinin, konuşucunun kendi deneyimleriyle vardığı yargılar olduğunu, tam da bu nedenle sergilenen anlamın tanıtısalık olamayacağını savunur.

Örnek (9)

Şu tablo ne güzelmiş. (Johanson, 2000: 82)

Örnek (10)

O kız şarkıyı iyi söylüyormuş. (Johanson, 2000: 82)

Örnek (11)

Çorba çok güzel olmuş. (Johanson, 2000: 82)

Örnek (12)

Kızınız çok iyi piyano çalıyormuş. (Johanson, 2000: 83)

Dolaylılık ulamıyla ilgili önemli bir başka nokta da, bu ulamın –mİş biçimbiriminin temel işlevi olmamasıdır. Johanson, -mİş ve diğer Türk Dillerinde kullanılan eşbiçimlerinin asıl işlevinin aslında *zaman aşımı bitme* (postterminal)

görünüşünü işaretlemek olduğunu iddia eder. Johanson’a göre, tipik olarak *-mİş*’ın işaretlediği zaman aşımli bitme görünüşü değeri, bir olayı, aktarılan eylemin sınırının aşıldığı noktadan bakarak anlatır (2000: 62). Yani, bitmişlik görünüşüne benzer bir şekilde, olayın bittiğini, olayın son noktasının geride kaldığını anlatır. Farklı eylemler [*başı sınırlı* (initiotransformative), *sonu sınırlı* (finitransformative)] zaman aşımli bitme ile farklı anlamlar sergileyebilir [örneğin, *kısmi geçmiş* (partially past), ya da *sonuçsal* (resultative) gibi...]. Türk Dillerindeki *-mİş* biçimbiriminin kullanımında olduğu gibi, zaman aşımli bitme görünüşü, dolaylılık yorumunu tetikleyebilir. Johanson’a göre bu farklı dillerde gözlenen tipik bir olgudur (2000: 63). Dolaylılık ulamının altında incelenen çıkarım olgusu da yine, zaman aşımli bitme görünüşünün tetiklediği bir anlamdır. Johanson’da tanımlanan zaman aşımli bitme’nin yanı sıra, *bitmişlik görünüşünün* (perfect) de *dolaylılık/chıkarım* (indirective, inferential) kodlaması yapması diller arası tipik bir olgudur (Comrie, 1986: 108-110; Johanson, 1971: 8. Bölüm; Aikhenvald, 2004). Bu tanımlamalardan yola çıkarak, Johanson açıkça, *-mİş* biçimbiriminin aslında bir görünüş eki olduğunu, yukarıda tanımlanan dolaylılık ulamını ise aslında yan işlevlerinden biri olarak işaretlediğini ileri sürer. Artzamanlı olarak incelendiğinde ise, *-mİş*’ın bir geçmiş eki olduğunun, zaman içinde bazı kullanımlarında, dolaylılık anlatımında kullanılmaya başlandığının açık olduğu söyler (Johanson, 2000: 74).

Johanson da Lewis (1967, 2000) ve Göksel ve Kerslake (2005) gibi, *-mİş* biçimbirimini *-İmİş* biçimbiriminden ayırır. *-İmİş* biçimbiriminin, *-mİş*’tan tamamen farklı bir birim olduğu görüşündedir. Bunun en temel nedenini ise, *-(I)mİş*’ın hiçbir zaman *-mİş* gibi zaman aşımli bir anlamda kullanılamayacak olmasıdır. *-mİş* geçmiş ve

dolaylılık işaretlemesi arasında karmaşık bir anlam yapısı sergilerken, -(I)mış sadece dolaylılık işaretler (Johanson, 2000: 80).

Johanson'un yaptığı dolaylılık tanımlaması, başka çalışmalarda da yankı bulmuş, farklı araştırmacılar da Türkçe ve diğer Türk Dillerindeki inclemelerinde bu terimi ve tanımını kullanmayı uygun bulmuşlardır. Örneğin, Csato (2000), -mış ve -İmiş biçimbirimiyle kurulmuş yapıları incelerken, bu birimlerin birbirinden farklı olduğu görüşünü de yineler. Csato da tıpkı Johanson gibi, -mış biçimbiriminin asıl işlevini zaman aşımli bitme görünüşü işaretlemek olarak tanımlarken, birimin bir yan anlam olarak dolaylılık da aktardığı görüşünü yineler (Csato, 2000: 38). Ayrıca, -(I)mış'ın ise tek işlevinin dolaylılık aktarmak olduğu, -mış için geçerli olan zaman aşımli bitme görünüşünün -İmiş ile işaretlenemeyeceğini savunur. -mış ve -İmiş arasındaki bu anlamsal farkın dışında yapısal olarak da fark olduğunu belirtir. Öyle ki; -mış biçimbirimi sadece eylem köküne eklenirken, -(I)mış ya ad köküne (örn. *anlam+mış*) ya da ad özellikleri sergileyen çekimlenmiş eylem köküne (örn. *Anlıyor+mış*) eklenebilir (2000: 37).

Türkçede haber söylemi ve bitmişlik görünüşü arasındaki ilişkiyi çözümlemeyi amaçlayan Özmen de (2005) çalışmasında -mış biçimbiriminin haber söylemlerindeki kullanımına yer verir. Özmen, -mış'ı bitmişlik tanıtısal ve bitmişlik görünüşü işaretleyen bir biçimbirim olarak tanımlar. Haber metinlerinde, yazarın olaya tanık olmamasına karşın, -mış yerine -DI ekini kullanmayı seçtiğini gözlemleyerek, bu durumu -mış ile -DI biçimbirimlerini doğruluk sunumları açısından farklı olmalarına bağlar. Özmen'in gösterimiyle -mış ve -DI birimlerinin bilgisellik düzlemindeki değerleri şöyledir:

-DI	-mİş
[+zorunlu doğruluk]	[+/- zorunlu doğruluk]
[+ nesnellik]	[+/- nesnellik]
[+ olgusal]	[+/- olgusal]
[+güvenilirlik]	[+/- güvenilirlik]

Tablo VI.

Bilgisellik düzlemi (Özmen, 2005: 23)

Bu doğrultuda, haber raporları da olgusallık içerdikleri için bu biçimde, seçimlerini –DI biçimbirimi ile bitmişlik işaretlemek yönünde kullanılmaktadır. Çalışmasında –mİştI yapısının kullanımını da inceleyen Özmen, bu biçimde, olayların birbirleri ile değil, konuşma zamanı ile ilişkisi açısından sıralanmasının ön plana çıkması nedeniyle, iki olayın birbiri ile ilişkili olarak zaman sırasını işaretleyen -mİştI yapısının bu biçimde sık kullanım göstermediğini belirtir.

Şimdiye kadar özetle değindiğimiz çalışmaların hepsinin ortak görüşü, -mİş biçimbiriminin asıl olarak bir görünüş (bazılarında zaman) ulamını işaretlediği, yan bir işlev olarak da kiplik ya da Johanson ve takipçisi olan araştırmacılar için dolaylılık ulamı işaretlediğiydi. Ancak, alan yazınında bu görüş bütün çalışmalar tarafından benimsenmemiştir. Bazı çalışmalarda –mİş sadece bir kiplik belirteni olarak tanımlanır. Bu çalışmalar, -mİş’in geçmiş anlatmak, ya da bitmişlik görünüşü işaretlemek gibi bir işlevinin olmadığı görüşündedir.

Bu çalışmalar arasında, en eskilerinden biri Yavaş’ın (1980) çalışmasıdır. Yavaş, çalışmasında, diğer eylem çekim ekleri ile beraber -mİş’in da anlamsal olarak ayrıntılı

bir açılımını sunmayı hedefler. Yavaş, ‘-mİş, Johanson’un (1971) söylediği gibi hem bitmişlik görünüşü, hem de kiplik değil, sadece kiplik kodlayabilir’ diyerek bu birimin alan yazınında farklı biçimlerde adlandırılan görünümelerini tek bir başlık altında incelemeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım, Sezer (1990) tarafından da dile getirilmiş, daha sonra Zeyrek (1990) ve Uzun (1998, 2001) tarafından da kabul görmüş ve desteklenmiştir.

Genel olarak özetlemek gerekirse, Yavaş, -mİş’in iki kullanımı olduğunu ileri sürer:

- i) kiplik belirtisi olan çekim eki
- ii) yan tümcelerde bitmişlik işaretleyen ortaç eki⁴

-mİş çekim eki, Yavaş’a göre, konuşucunun önermeye yönelik belli bir tutumunu, tam olarak *üstlenmeme kipliği* (non-comitative mood) kodlar. Örnek (14) ve (15)’te gözleyebileceğimiz gibi, Yavaş, Johanson (2000), Csato (2000), Göksel ve Kerslake (2005), ve diğerlerinden farklı olarak -mİş ile -Imİş biçimleri arasında da yapısal ya da anlamsal bir fark gözetmez. Her iki birim de çekim eki olan ve üstlenmeme kipliği işaretleyen biçimbirimlerdir.

Yavaş, kiplik çekim eki -mİş’in iki temel işlevinden bahseder. Bunlardan ilki, konuşucunun sözcüde verilen bilgiyi bir başkasından duyduğunu gösteren aktarım/söylenti anlamıdır. (13)-(19) arasındaki örneklerdeki sözcelerin tamamı, “X öyle diyor” gibi bir uzanıyla, aktarım anlatacak biçimde okunabilir. İkinci olarak, -mİş,

⁴ Yavaş’ın ikinci maddede isimlendirdiği -mİş ortacı, bir çok çalışmada, çekim eki -mİş’tan bağımsız bir ortaç eki olarak kabul edilir. Bu iki birimin birbiri ile olan ilişkisi bazı çalışmalarda konu edinilmişse de bizim çalışmamızın öncelikli amacı çekim eki -mİş’in işlevleri olduğundan, bu iki birim arasında kesin bir ilişki olduğu kanıtlanmadığı sürece bu aşamada, ortaç ekini ayrı tutmak doğru olacaktır kanısındayız.

çıkarım işaretleyebilir. “Anlıyorum ki, fark ettim ki, açıkça görülüyor ki...” eklentilerini aldığında çıkarımsal anlam kazanan bu tür örnekler, bir eylemin sonucu konuşma anında gözlenebilir olduğunda kullanılır. Örnek (16), “John’un parmağında yüzük olduğunu gördüm” gibi bir uzanım ile çıkarım okuması almıştır. Örnek (17), için “John’un arabasını restoranın önünde gördüm.”, örnek (18) için ise “sınava gireceklerin listesinde adını gördüm” gibi uzanımlar, bu örneklerin çıkarım katardığı okumalarını getirecektir. (19) nolu örnek ise, Yavaş’ın, gelecek gönderiminin çıkarım okumasıyla her zaman kullanılamayacağını göstermek için verdiği bir örnektir. Havanın güzel olacağına yönelik bir tahmin, diyelim ki havadaki bulutların durumuna bakarak yapılıyorsa, (18) nolu tümce kabul edilemez olmuştur. Böyle bir tümce için tek okuma, “bir başkasından duydum” olarak açıklanabilecek olan aktarım okumasıdır. Yavaş, bu örneklerden yola çıkarak, geleceğe yönelik çıkarımların ancak kesin gözüyle bakılan planlanmış olayların ya da geleceğe yönelik yapılmış düzenlemelerin konu edildiği tümceler için kabul edilebilir olduğunu savunur. Bu tür kullanımlarda, yapılan plan ya da düzenlemeler, olayı bir gerçek gibi kabul etmeye yeterli görülmektedir. Yavaş’ın altını çizdiği nokta, çıkarım da olsa, aktarım da olsa, bu kullanımların hiçbirinde, konuşucunun olayı kendisinin algılamadığıdır. Nasıl öğrendiği, ya da hangi kaynaktan bilgiye ulaştığı dilbilgisel olarak –mİş’in işlevi açısından önemsizdir.

Örnek (13)

John hastaymış.

Örnek (14)

John çalışıyormuş.

Örnek (15)

Eskiden John çok içki içermiş.

Örnek (16)

John evlenmiş.

Örnek (17)

John bugün çalışıyormuş.

Örnek (18)

John mastır sınavına giriyormuş.

Örnek (19)

Yarın hava güzel olacakmış.

(20)-(23) nolu örnekler ise, (13)-(19) arasındakilerden farklıdır. Çünkü, bu örneklerde yer alan eylemler kişinin tanık olacağı türden olayları tanımlamaz. “Acıkmak”, “yorulmak” kişinin deneyimleyeceği türden eylemlerdir. Bu nedenle, bu örneklerde, bilinçsiz olarak gerçekleşmesi sırasında haberi olmama durumu söz konusu değildir. Buradaki durum, aniden farkına varma, birden hissetme durumudur. Diğer bir deyişle, konuşucu, anlatılan hissi deneyimlemekte olduğunu bir anda fark eder. Örnek (22) ve örnek (23)’te de benzer bir şekilde, tam fark etme anına gönderim yaparak, birden farkına varma durumu anlatılır. Bu örneklerden yola çıkarak Yavaş, -miş’in sadece fiziksel uzaklığı (tanık olmama, olay gerçekleştiği anda orada olmama nedeniyle varlığı bilinen uzaklık) değil, psikolojik/zihinsel uzaklığı da aktardığını gösterir.

Örnek (20)

Çok acıkmışım.

Örnek (21)

Çok yorulmuşum.

Örnek (22)

Ne de çok elbisem varmış.

Örnek (23)

John da buradaymış.

Bunlara ek olarak, Yavaş, -mİş ile işaretlenen bir tümcede, konuşucunun sadece tümcenin doğruluğunun sorumluluğunu üzerinden atmakla kalmayıp, onu tamamen yanlışlayacak biçimde de kullanabileceğini söyler. Örnek (24) ve (25)’te, konuşucu çok uyuduğu gerçeğini başkasından duyduğunu –mİş ile kodlarken, **miktar ve kalite maxim**lerini de ihlâl ederek, tümcelerin yanlış olduğu kodlamasını yaptığını ileri sürer. “Başkalrı öyle diyor, ama aslında değil” biçiminde bir uzanım aldıklarında tümcelerin bu yalanlayıcı açılımları daha net ortaya çıkmaktadır.

Örnek (24)

Çok uyurmuşum.

Örnek (25)

İçkiyi çok severmişim.

Her ne kadar, Yavaş, çalışmasında –mİş çekim ekinin bir kiplik eki olduğunu söylese de, (26) ve (27)’de örneklenen yapılarda geçmiş anlattığını, zaman kodlamsa da bitmişlik kodladığını söyler. Geçmişteki bir nokta üzerinden daha geçmişi anlatmak için, -DIydI gibi bir yapıyı kullanmayan ağızlarda, bu yapının yerini aşağıda örneklenen –mİştI yapısının aldığını söyler. (27)’deki –mİş ol- gibi farklı çekim ekleriyle kullanılabilen yapıların ise, üstlenmeme kipliğinin zaman bildirmemesinin bir sonucu olduğunu savunur.

Örnek (26)

Ben bu filmi galiba görmüştüm.

Örnek (27)

Haftaya John hastaneden çıkmış olacak.

Yavaş’ın–mİş için tanımladığı üstlenmeme kipliği tanımı Zeyrek’in (1991) çalışmasında da net bir biçimde kabul edilmiştir. Zeyrek, masalların metin yapısını incelediği çalışmasında, bu biçimde yazılmış Türkçe örnekleri incelemiş, -mİş ile ilgili olarak da sadece bir kiplik belirtisi olduğunu kabul etmiş, görünüş ya da zaman eki olup olmadığı yönünde bir tartışmaya yer vermemiştir.

Yavaş’ın (1980) çalışmasıyla benzer biçimde –mİş ekinin bir kiplik işaretçisi olduğunu savunan diğer bir çalışma da Sezer’e (1990) aittir. Sezer, başka çalışmalarda da ilişkili olduğu söylenen geçmiş anlamıyla, kiplik anlamını ilişkilendirir. Ancak, Sezer, -mİş’in kiplik anlamının temel işlev olduğunu, geçmişlik anlatmasının ise tamamen bunun yan etkisi olduğunu kabul eder. Sezer’e göre iki farklı –mİş vardır: söyleneni aktarmaya, ne olup bittiğinin fark e dildiğini/anlaşıldığını, şüphe edilen bir

durum olduğunu, veya konuşucunun yaptığından memnun olduğunu anlatmaya yarayan kiplik eki –mİş, ve ‘gelmiştim’ yapısındaki anlatı işaretleyen –mİş. İkinci –mİş, yani anlatı olan –mİş, (28)’deki gibi kullanımlarla örneklenebilir.

Örnek (28)

(Meğerse) sonunda Ankara’ya yerleşecekmişim.

-mİş’in bir kiplik çekim eki olduğunu kabul edenlerden bir diğeri de Uzun’dur (1998, 2001). Uzun da Sezer gibi, -mİş biriminin geçmiş anlamının olduğunu, fakat bu anlamın kiplik anlamının bir yan etkisi olduğunu savunur. Johanson ve benzeri çalışmaların tersine, -mİş ile –Imİş arasında hiçbir ayrım olmadığını söyleyerek, Ali eve gelmiş ve Ali eve geliyormuş tümcelerindeki –mİş birimlerinin işlevleri açısından hiçbir fark olmadığını altını çizer. –mİştİ yapısının varlığını ise, -mİş’in geçmiş aktarmadığının açık bir kanıtı olduğunu gösterir. Uzun’a göre –mİş rivayet kipliği anlatan ve yalnızca rivayet edilen olay geçmişte olduğu için geçmiş anlatıyormuş gibi görünen bir kiplik ekidir.

2.1.Alan Yazınına Eleştirel Bakış

-mİş biçimbiriminin Türkçe dilbilgisi ve dilbilim alanlarında yapılmış çalışmalarda ele alınışını, Bölüm 2’de özetlemeye çalıştık. Alan yazınındaki çalışmaların geneline bakıldığında, her ne kadar –mİş ekinin gerek yapısı, gerek anlamı, gerekse işlevi üzerinde belirli ortak görüşler var gibi görünse de, hemen her çalışmada farklı bir tanımlama yapıldığı, bu konuların bütünüyle ilgili tam bir uzlaşımın sergilenemediği açıktır. Dilsel betimlemelerin en başında gelen biçimbirim işlevi konusunda bile, geneli kapsayan tek bir görüş bulunmamaktadır. –mİş biçimbirimi, bazı çalışmalarda zaman eki, bazılarında görünüş, bazılarında kip, bazılarında ise hepsini birden kodlayan bir ek olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, bu farklı görüşleri bir uzlaşımına ikna etmek olmasa da, hepsinde de dile getirilen özelliklerin ortak bir noktada birleşip birleşmeyeceğini sorgulayarak, yapılan farklı açıklamaların nedenlerini ortaya koymaktır. Bunun sonucunda ise, -mİş biçimbiriminin değişik çalışmalar tarafından farklı açıklamalarla ortaya koyulan özelliklerini kullanarak, bu birimin anlam yapısını ve dile sağladığı anlatım olanaklarını net bir biçimde ortaya koymaktır. Bu çerçevede, -mİş’in alan yazınında yer alan özelliklerini tekrar gözden geçirmek, bu çalışmanın amacını net olarak ortaya koyabilmek için elzemdir.

-mİş biçimbirimi ile ilgili tartışmalardan başında bu ekin işlevi gelir. Örnek (29)’daki gibi bir tümcede –mİş’in işlevine yönelik olarak farklı araştırmacılar, farklı tanımlamalar yapmıştır. Örneğin, dilbilgisi çalışmaları bu tümcedeki çekimi, -miş-li geçmiş zaman, ya da rivayet olarak adlandıracak, olayın geçmişte kaldığının, ve konuşucunun bu olayın oluşunu görmediğinin, –mİş ile işaretlendiğini söyleyeceklerdir (Banguoğlu, 2000; Gencan, 2001). Diğer yandan, bazı dilbilimciler (Lewis, 1967,

2000; Kornfilt, 1997 vb.) bu tümcede –mİş’in geçmiş zaman, ve çıkarım işaretlediğini söylerken, diğerkleri (Erguvanlı ve zsoy; Göksel ve Kerslake, 2005) bu tümcede –mİş’in geçmiş ve bitmişlik işaretlerken aynı zamanda tanıtısalılık kipliğini de işaretlediğini söyleyecektir. Johanson (2000) ise, ‘bu tümcedeki –mİş zaman aşımlı bitme kodlaması yapıyor’ iddiasıyla konuşucunun, bu bilgiyi kendisi dışında birinden duyduğunu vurgulamıştır. Yine, bazı araştırmacılar (Johanson, 2000; Csato, 2000; Göksel ve Kerslake, 2005, Yavaş, 1980; Aksu-Koç, 1998) bu tümcenin çıkarım bildiren bir okuması olduğunu, evde ışıkların yanıyor olması durumuna bakarak Ali’nin geldiğiki sonucunun ıkarımlandığını savunacaklardır. Diğerk bir görüş ise, bu tümcede kodlananın, sadece kiplik olduğunu kabul edecektir (Yavaş, 1980; Sezer, 1990; Zeyrek, 1990; Uzun, 1998, 2001).

rnek (29)

Ahmet eve gelmiş.

Grldğiki gibi, Türkçenin –mİş biçimbirimi ile kodladığı ulamın ya da ulamların ne olduğı, en basit yapıdaki bir tümcede bile büyük bir soru işaretidir. Tanımlamalardaki bu eşitliliğiki, tek bir çalışmada toplanarak bütünleştirilmesinin, Türkçe alışmalar adına önemli bir adım niteliğiki taşıyacağı açıktır. Bu doğrultuda, alan yazınındaki bu tanımlamaların gerekçelerini, ve incelenen örnek tümcelere daha yakından bakmak, tümcelerin anlam yapılarını ayrıntılı olarak irdelemek faydalı olmuştır.

Yukarıda adı geçen çalışmalarda incelenen örnekler arasında bir grplama yapılabilir. rneğiki, (30)-(42) numaralı örnekler, tümce yapısı olarak, tümcede kullanılan yklemeil öğenin özellikleri açısından ve tümcede kullanılan/kullanılmayan

belirteçler açısından oldukça benzer tümcelerdir. Her örnek için, örneği kullanan araştırmacının –mİş biçimbiriminin ilgili tümcedeki kullanımına verdiği ad ise-tümcelerinde yanında parantez içinde belirtilmiştir- farklıdır.

Örnek (30)

Okumuş. (Csato, 2000: 31) (*zaman aşumlu bitme*)

Örnek (31)

Gitmiş. (Johanson, 2000: 74) (*bitmişlik ve preterite*)

Örnek (32)

Ali gelmiş. (Johanson, 2000: 75) (*dolaylılık- algısal*)

Örnek (33)

John çalışıyormuş. (Yavaş, 1980: 41) (*kiplik- aktarım*)

Örnek (34)

John evlenmiş. (Yavaş, 1980: 41) (*kiplik- aktarım*)

Örnek (35)

John sözlü sınavdan kalmış. (Yavaş, 1980: 43) (*kiplik-çıkarım*)

Örnek (36)

John Mary ile evlenmiş. (Yavaş, 1980: 43) (*kiplik-çıkarım*)

Örnek (37)

John araba almış. (Yavaş, 1980: 43) (*kiplik-çıkarım*)

Örnek (38)

Ali eve gelmiş. (Uzun, 2004) (*kiplik*)

Örnek (39)

Gelmişler. (Sezer, 1990: 95) (*kiplik*)

(30)-(42) arası örneklerin tamamında özne üçüncü kişi ile çekmilenmiş, herhangi bir zaman belirteci, ya da zaman çekim eki kullanılmamıştır⁵. Ayrıca, yüklemelerin de tamamı, eylem kökü çekimlenerek oluşturulmuştur. Yapısal olarak bu denli benzer tümcelerde, -mİş çekim ekinin işaretlediği ulamlar ise hemen her çalışmada farklı bir başlık altında incelenmiştir. Örneğin, (34) ile (36) nolu tümceler arasında kodlanan ulamların farklı olmasının nedenine yönelik dilsel bir gösterge bildirilmez. Bu durum, bütün örnekler için geçerlidir. Araştırmacılar, (30), (31), (39) nolu örneklerdeki tümceleri farklı adlardaki ulamları örneklemek için kullanıp, bu örnekler üzerinden, -mİş biçimbiriminin belirli bir işlevini adlandırırken, inceledikleri işlevin hangi tetikleyicilerle ortaya çıktığını bildirmezler. Örneklerde gözlemlendiği gibi, herhangi bir ulamı tetikleyebilecek dilsel özellikler de kullanılmamıştır.

Verilen örneklerin hemen tamamı, en basit tümce diziliminde, bir belirteç ya da bağlam olmadan sunulmuştur. Bu türden açılımlar yaparken, araştırmacılar, örnek tümceler arasındaki farkı, örneklerle uyumlu olduğunu iddia ettikleri eklentiler

⁵ Tümcelerin nesne ad öbekleri, bazı tümcelerde belirli ve tikel, bazılarında ise belirsiz ad öbeklerinden oluşmuştur. Ancak, benzer anlam sergilediği söylenen örneklerde bile ad öbeklerinin farklı özelliklerde olması [örnek (35)-(37)], bu farklılığın -mİş biçimbiriminin kullanımı üzerinde etki yaratan bir fark olmadığı fikrini açığa çıkarır. Bu nedenle, nesne ad öbeklerinin anlam özellikleri bu aşamada sorgulama dışında bırakılabilir.

aracılığıyla gösterirler. Örneğin, Johanson (2000), “Ali gelmiş” tümcesini “[görüyorum ki] Ali gelmiş” biçiminde açılar. Yaptığı “dolaylılığın algısal kullanımı” tanımlaması da bu eklenti ile açıklanmış olduğunu kabul eder. Johanson’a göre, örnek tümce, “görüyorum ki/ şu anda duyuyorum ki/ tadıyorum ki” gibi eklentiler alabiliyorsa, bu o tümcede aktarılan olayın konuşucu tarafından deneyimlendiğine kanıttır. Bu nedenle de tanıtıcılık gibi başkası aracılığıyla edinilen bilgiyi tanıt göstererek bilgi sunan bir ulamın işaretlenmesi kabul edilemez. Ancak, Johanson, verdiği örneklerde, eklentiler olmadığı durumlarda ortaya çıkan kullanımlara bir açıklama vermez. Bir anlam ayrımı yapılsa bile, bu ayrımın, -mİş biçimbiriminin hangi dilsel durumlarda kullanılması sırasında geçerli olduğunu belirtmez. Ayrıca, -mİş’in öntipik anlamını zaman aşımli bitme olarak tanımlarken, “Ali gelmiş” gibi bir tümcede, ya da diğer herhangi bir örnekte, zaman aşımli bitme okumasının mı yoksa dolaylılık kodlamasının mı daha önce algılanması gerektiğini belirtmez. Ayrıca, zaman aşımli bitme ulamı ile dolaylılık ulamlarının başka dillerde de ortak birimlerle aktarıldığını söylerken, bu durumu ilgili dillerden örneklerle açıklamaz. İki ulam arasında ilişki blunmasının nedenlerine yönelik bir tanımlama da getirmez. Başka bir deyişle, Johanson, zaman aşımli bitme ile dolaylılık ulamları arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere anlamsal bir açıklama sunmaz.

Bazı çalışmalarda ise, yapılan adlandırmaya tanıt olarak söylem çözümlemesi yapma yolu izlenir , ya da söylem öğelerini devreye sokarak, tümceler, bağlam içinde incelenebilir (Yavaş, 1980; Göksel ve Kerslake, 2005), ancak, yapılan incelemeler bir ya da iki örnek ile sınırlıdır. Örneğin, Yavaş, (34) nolu “John evlenmiş” tümcesini “Deniyor ki, Ali evlenmiş” biçiminde açımladığı aktarım ulamını örneklemek için kullanırken, hemen hemen aynı yapıdaki (36) nolu “John Mary ile evlenmiş” tümcesinin, John’un parmağındaki yüzüğü görmesi üzerine söylediği için çıkarım

kodladığını söyler. (37) nolu tümce de yapısal olarak herhangi bir fark taşımadığı halde, aktarım okuması değil, ‘konuşucu John’un araba anahtarlarını görerek bu tümceyi söyler’ gerekçesiyle, çıkarım okumasını örneklemek için kullanmıştır. Aslında, bu tümce için aktarım okuması da çıkarım okuması kadar doğal ve kabul edilebilir niteliktedir. Her ne kadar, Yavaş, bütün bu kullanımları, bir başlık altında birleştirip verdiği örneklerdeki okumaları “*üstlenmeme kipliği*” (non-committative mood) olarak adlandırsa da, Yavaş, bu okumaların nedenlerini ya da belirli okumalara verdiği örneklerin neden diğeri için de kullanılamayacağına yönelik neden sunmaz. Yavaş, örnekleri verirken, örneklerin tek bir okuması olduğunu ileri sürmez. Birden çok açılımlarla sunulabileceklerini belirtir. Bununla birlikte, hangi örneğin, neden ilgili okuma için örnek olarak sunulduğunu açıklamaya gerek duymaz. Oysa, verilen örneklerin açıklayıcı gücü açısından, bu tür farklılıklar sunulurken, örneklerin ayırt edici özelliklerinin açıkça gösterilmesi yapılan iddianın gücü açısından oldukça önemlidir.

Yavaş gibi söylem bileşenlerini yaptığı açıklamalara neden olarak sunan Göksel ve Kerslake ise (2005), aktarım başlığında incelediği örneklerin (örnek 41) birinci ağızdan sunumunu da vererek, ikinci ağızdan sunumunda –mİş’in kullanıldığını, bu kullanımlar nedeniyle de –DI biçimbiriminden farklı bir işlev üstlendiğini kabul ettiklerini belirtirler. Ayrı bir başlık olarak gösterdiği sonuca dayalı tanıtsal kullanımlardaki adlandırmalarını ise, (42) nolu örnekte görüldüğü gibi, bağlam tanımlayarak gerekçelendirirler. Göksel ve Kerslake’in örneklerinde [(40), (41) ve (42) nolu örnekler], -mİş’in tümcelerde farklı ulamlarını işaretlemesinin nedeni olarak sunulabilecek ayırt edici bir özellik sunulmaz. Özellikle (40) ve (41) nolu örnekler arasında (41) nolu tümcenin hangi özelliği sayesinde tanıtısal kodlaması yapabilir

olarak tanımlandığına ilişkin bir açıklama yoktur. (40) nolu tümce de pek ala daha önce Kerem tarafından konuşucuya verilmiş bir bilginin aktarımını kodluyor olabilir. Arada gözlenebilecek tek fark, (41) için adlandırılan konuşuculardır. Bu durumda, ya (40)nolu tümce de tanıtısallık değeri taşımalı, ya da (41) nolu tümce bağlam tanımlanmadan sunulurken zaman ve görünüş eki olarak adlandırılmalıdır.

Örnek (40)

Keremin babası ona biraz para vermiş. (Göksel ve Kerslake, 2005: 327) (*geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşü*)

Örnek (41)

Ali Gül'e] Ali bahçesine bir meşe ağacı diktim.

[Gül, Orhan'a] Ali bahçesine bir meşe ağacı dikmiş. (Göksel ve Kerslake, 2005: 356) (*geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü ve bilgiye dayalı tanıtısallık*)

Örnek (42)

[Resim hakkında yorum yaparken] Ressam iki figürün arasını boş bırakmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 358) (*geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü ve sonuca dayalı tanıtısallık*)

(30)-(42) arası örnekler yakından incelendiğinde açıkça görülen tek bir gerçek vardır: Bu tümcelerin hiçbirisi için, -mış'ın kullanımının farklı ulamları örneklediğini gösterebilecek dilsel herhangi bir araç yoktur. Yapılan çalışmalarda kullanılan örnekler açıklama yapmak için yeterli ayırt edici özellikleri sergileyen öntipik örnekler değildir. Bunun iki nedeni olabilir: Tümceler, öntip örnekleyip örneklemedikleri göz önünde

tutularak seçilmemiştir. Veya, -mİş biçimbiriminin kullanımında dile ait araçlarla işaretlenen bu tür ayrımlar yoktur, sunulan farklılıklar, söylem öğelerinin varlığı nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

(30)-(42) arası örneklerde –mİş biçimbirimi, eylem köküne eklenmiştir. (43)-(51) nolu örneklerde ise, -mİş ekinin, i- koşacına eklenerek –Imİş biçimiyle, adıl yüklemelerde, ve zaman ya da kip ile çekimlenmiş yüklemelerde kullanımı örneklenmiştir. Bu örnekler için yapılan tanımlamalar da, farklı çalışmalar arasında değişebilmektedir.

Örnek (43)

John çalışıyormuş. (Yavaş, 1980: 41) (*kiplik-aktarım*)

Örnek (44)

John Türkiye'ye gidecekmiş. (Yavaş, 1980: 41) (*kiplik-aktarım*)

Örnek (45)

John mastır sınavına giriyormuş. (Yavaş, 1980: 44) (*kiplik-çıkarım*)

Örnek (46)

Mary güzelmiş. (Yavaş, 1980: 57) (*kiplik*)

Örnek (47)

Ali bunu biliyormuş. (Johanson, 2000: 81) (*söylenti, çıkarım ya da görünmeden (apperance) yola çıkarak dolaylılık*)

Örnek (48)

O kız şarkıyı iyi söylüyormuş. (Johanson, 2000: 82) (algısal dolaylılık)

Örnek (49)

Orhan hasta imiş. (Lewis, 2000: 99) (geçmiş/şimdi gönderimli çıkarımsal)

Örnek (50)

Ali eve geliyormuş. (Uzun, 2004: 162) (kiplik)

Örnek (51)

(Ayşe Çiğdem’e) Ayşenin annesi biraz rahatsızdı.

(Çiğdem Nesrin’e) Ayşenin annesi biraz rahatsızmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357) (zaman ve görünüş içeriği olmadan sadece bilgiye dayalı tanıtsal)

(30)-(42) nolu örneklerin açıklamaları ile karşılaştıracak olursak, (43)-(51) nolu örnekler için yapılan açıklamalarla arasında daha az fark olduğunu söyleyebiliriz. O da, -(I)mış biçiminin bazı çalışmalarda (Lewis, 2000; Johanson, 2000: 80; Csato, 2000; Göksel ve Kerslake, 2005) –miş biçimbiriminin geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü ya da zaman aşımli bitme aktarırken, -(I)mış biçiminin, bu ulamları aktarmadığının kabul edilmesidir.

Johanson, (47) nolu örnekte kullanılan birimin –miş değil, ayrı olarak incelenmesi gereken ve sadece dolaylılık işaretleyen –Imış olduğunu ileri sürer. Ancak, (31) nolu örnekte sunulan, -miş’in bitmişlik anlamı üzerine ‘açıkça görülüyor ki (apparently)’ anlamı eklediğini gödtermek için kullandığı “Gitmiş” tümcesi ile farkını

gerekçelendirecek bir etmen önermemiştir. Eğer, (31) nolu tümcede geçmiş, ya da bitmiş bir olay aktarılıyorsa, (47) nolu tümcede de bu okumayı engelleyecek bir öge vurgulanmamıştır. “Ali bunu biliyormuş” tümcesinde sadece tikel bir nesne fazladır, ki bu tümcenin geçmiş anlamını en az “gitmiş” tümcesi kadar verdiği, tamamen kabul edilebilir olan “Ali bunu eskiden beri/dün de/ geçen yıldan beri biliyormuş” genişlemeleri ile gözlenebilir. Öyle ki, Uzun’a (2004) göre, bu örneklerle benzer yapılar sergileyen, (38) nolu tümce ile (50) nolu tümce arasında, -mİş/-(I)mİş biçimbiriminin dilsel katkısı açısından hiçbir fark yoktur. Sezer de (1990), -mİş ve -Imİş yapılarını bir tutar. Bu durumda, -mİş ile -Imİş biçimleri arasında bir fark gözetilecek ise, bu farkın nedenlerinin daha açık biçimde, daha net örnek ve sunumlarla dile getirilmesi gerektiği açıktır.

Yavaş da (1980), Uzun (2004) ve Sezer (1990) gibi, -mİş ile -Imİş birimlerinin kullanımları ya da anlamları arasında fark gözetmez. (43)-(45) arası örneklerdeki -mİş ve -Imİş biçimlerinde kullanılan eklerin, bir ve aynı oldukları görüşündedir. Ancak, -mİş biçimbirimi için yaptığı açıklamaları, -(I)mİş için de yineler. (43) ve (44) nolu tümceleri “deniyor ki” uzantısıyla açmılayarak aktarım işaretlendiğini söylerken, tamamen aynı yapıdaki (45) nolu tümcenin *[(33)-(37) nolu örneklerle ilişkin açıklamasında da olduğu gibi]* çıkarım aktardığını savunur. Ancak, bu ikisi arasında, yine, kendisinin eklediği uzanımlar dışında dilsel bir fark yoktur.

Bu çerçevede, ortaya çıkan bir sorun da -mİş biçimbiriminin işlevinin tam olarak ne olduğu, ve birden çok işlevi varsa, bu işlevlerden hangisinin ne zaman kullanıldığına ek olarak, -mİş biçimbiriminin, *i-* koşacı ile birleşmesinin başka bir dilsel birim halinde incelenip incelenmeyeceğidir.

Yukarıda tartışılan örnek gruplarına ek olarak, aşağıda verilen, (52)-(59) nolu örnekler de birbirleri ile benzer yapısal özelliklere sahiptirler. Bu tümcelerin tamamında özne birinci kişidir. Ancak, (30)-(51) nolu örnekler için olduğu gibi, bu örnekler için yapılan açıklamalar da birbirinden farklı sunulmuştur.

Örnek (52)

Çok acıkmışım. (Yavaş, 1980: 46) (*ani farkına varma/sürpriz*)

Örnek (53)

⁶ Ne de çok elbisem varmış. (Yavaş, 1980: 47) (*ani farkına varma/sürpriz*)

Örnek (54)

Çok uyurmuşum. (Yavaş, 1980: 49) (*maximlerin ihlali ile söylentinin yalanlanması*)

Örnek (55)

Zor sınav verirmişim. (Yavaş, 1980: 49) (*maximlerin ihlali ile söylentinin yalanlanması*)

Örnek (56)

Seviyormuşum. (Sezer, 1990: 95) (*kiplik*)

Örnek (57)

Yazmışım. (Sezer, 1990: 96) (*kiplik*)

⁶ -mİş ile -Imİş biçimlerinin farklı olmadığı görüşünü desteklediğimiz için bu örneği burada incelemekte sakınca görmüyoruz.

Örnek (58)

Ben gerici imişim⁷. (Lewis, 2000: 99) (*kiplik-çıkarım*)

Örnek (59)

[Bir yaşında] ameliyat olmuşum⁸. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357) (*geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü ve bilgiye dayalı tanıtısal*)

Örnek (60)

Sözde inatçıymışım. (Göksel ve Kerslake, 2005: 357) (*geçmiş zaman, bitmişlik görünüşü ve bilgiye dayalı tanıtısal*)

(52)-(60) nolu örneklerde ve önerilen açıklamalarda görüldüğü gibi, birinci tekil kişi ile kullanımında, -miş farklı bir kiplik değeri ya da ayrı bir bağlam özelliği kazanmış gibi değerlendirilir. Önerilen açılımlar, ve tanımlayıcı başlıklar gerekçelendirilirken, -miş'in 1. tekil kişi çekimi için farklı bir yön kazanarak, bağlama ait özelliklerin göz önünde tutulur. Ancak, yapılan açıklamalarda kullanılan bağlam özellikleri dışında, dile ait bir açıklama yapılmamıştır.

Yavaş (1980), tanık olmama kavramının, bazı durumlarda, aktarım ya da çıkarım ile açıklanamayacağını ileri sürer. (52) nolu örnekteki türden olaylara tanık olunmaz, deneyimlenir. Bu nedenle de, bu gibi eylemler, -miş ile işaretlendiğinde, deneyimleyicinin haberi olmadan yaptığı eylemler değil, varlığını birden bire fark ettikleri hissler dile getirilir. Bu tip kullanımları birinci tekil kişi ya da his eylemleriyle sınırlı tutmayan Yavaş, (53) nolu örnekte de konuşucunun aniden fark ettiği bir

⁷ Bkz. dipnot 4.

⁸ Bu tümcedeki ol-, koşaç değil, katkısız eylemdir (light verb). Bu nedenle, koşac değil de eylemin çekimlendiği tümcelerle arasında yapısal bir fark yoktur kanısındayız.

durumun dile getirildiğini söyler. (54) ve (55) nolu tümceleri ise, nitelik ve nicelik maximlerinin ihlali nedeniyle, konuşucunun, tümcede aktarılan önermenin yanlış olduğu kodlamasını yaptığını savunur. Bu durumun nedeni ise, konuşucuya ait bir genel eğilim, ya da alışkanlık anlatılıyor olmasıdır. Bu tümcelerde, önermenin söylentiye dayandığı, ve aslında yanlış olduğu sezdirimi bulunmaktadır. Yavaş'ın yaptığı bu açıklamalarda doğruluk payı yüksek gibi görünmektedir. Ancak, bu tür kullanımlar, 1. kişi çekimi ile sınırlı değildir (bkz. 61-63 nolu örnek). Belirli tetikleyicilerle birlikte (*güya, meğer, neymiş, yok efendim, ... da* vb. belirteçler) bu tür kullanımlar diğer kişi çekimlerinde de geçerlidir.

Örnek (61)

(Güya/Neymiş efendim) O bana hep yardım etmiş! Yedirmiş, içirmiş!

Örnek (62)

(Güya) Çok iyi İtalyanca konuşurmuş!

Örnek (63)

Aslında sen çok beceriksizmişsin, hiçbir işi doğru düzgün yapamıyormuşsun da, o seni idare ediyormuş.

Yavaş, nitelik ve nicelik maximlerini ihlal ederken, konuşucunun genel *uzlaşım prensibini* (cooperative principle) ihlal etmediği için, -miş gibi kesin yargı bildirmeyen bir ek kullanarak, kendini doğruluğuna inanmadığı önermeden uzak tutup, doğruluğuna inanmadığı anlamını verdiğini söyler. Bu açıklama, kendi içinde yeterli görünmektedir. Ancak, yine de, -miş'in hangi eylemlerle, ne zaman kullanıldığı durumlarda bu

okumanın alınmasının mümkün olduğunu belirtmez.(54) ve (55) nolu tümceler bu okumayı verirken, (52) nolu tümcenin neden vermediğine ilişkin açıklama yoktur.

(54), (55) nolu örneklerdekine benzer bir anlam Lewis'in (2000) verdiği (58) nolu örnekte de bulunmaktadır. Ancak Lewis, bu tümcenin “*evet, doğru. Ben de bununla gurur duyuyorum*” ya da “*ama bu asılsız bir söylenti*” uzantılarından her ikisini de alabileceğini söyler. Bu anlamların nasıl ortaya çıktığına ise değinmez. Bir dilbilgisi çalışması olarak sadece, betimleme yapmıştır. (55) (54) nolu tümcelere dönersek, bu tümcelerin de Lewis'in belirttiği her iki uzantıyı da alabileceği de önemli bir noktadır. Bu durumda, bu iki uzantının da kabul edilebilir olmasındaki nedenin açıklanması gereklidir.

Göksel ve Kerslake (2005) ise yine benzer sözdizimi yapısındaki (59) nolu tümce için yaptığı açıklamada, nadir olan –mİş 1. kişi çekiminin, konuşucunun çok küçükken, uyurken ya da bilinçsizken yaşadıklarını başkalarından duymuş olduğu anlamını verdiğini söyler. (60) gibi bir tümcede ise, başka insanlar tarafından konuşucu hakkında söylenenlerin aktarıldığını belirtir. Bu gözlem de doğru olmakla birlikte, -mİş'in anlam yapısında bu kullanıma izin veren etmenin ne olduğu ile ilgili kesin bir yargı bulunmaz. Ayrıca, bu kullanımların geçmiş ve bitmişlik aktardığı da çalışmada sergilenen genel bir tutumdur. Ancak, her ne kadar, (59) nolu tümcede eylem geçmişte kalmış olsa da, (60) nolu tümcede, olası bir geçmişlik ya da bitmişlik anlamı bulunmaz. Bu nedenle, Göksel ve Kerslake'in (2005), geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşü etiketleri, kendi örnekleri (60 nolu örnek) için bile geçerli görünmemektedir. Bu da, yine –mİş'in işlevinin net tanımlanmasının gereğini göz önüne serer.

Her ne kadar, başka bir işlev, ayrı bir kullanım gibi sunulsa da, 1. tekil kişi ile – mİş çekimi, ayrı bir anlam mı yaratmaktadır? Yoksa, -mİş’in anlam özelliği, birimin 1. tekil kişi ile kullanımı ile belli bir yön alarak, tanımlanan işlevleri yerine getirmeye izin veren bir yapıda mıdır? Bu sorunun yanıtı da çalışmamız açısından önemlidir.

Genel olarak özetlemek gerekirse, -mİş biçimbiriminin, Türkçe’de hangi işlevle(işlevlerle) kullanıldığının bile net bir uzlaşım ile betimlenmediği ortadadır. Yapılan çalışmaların genelinde, örnekler, yeterli açıklayıcı güce sahip olmayan, sadece belirli okumaları değil, çalışmalarda belirtilen tüm okumaları verebilecek yapıdaki temel tümcelerden oluşmaktadır. Ayrıca, belirli okumaların ya da anlamların neden – mİş biçimbirimi ile ortaya çıktığı, ya da tümcenin diğer bileşenlerine ait bu durumu olası kılan bir özellik hemen hiçbir çalışmada belirtilmemiştir. Bu doğrultuda, -mİş için yapılan tanımlamaların gözden geçirilerek, bir uzlaşım sağlanıp sağlanamayacağının denenmesi ve farklı başlıklar altında incelenen kullanımların farklı olmalarının nedenlerinin açıklanması bu tezin başlıca hedeflerindendir.

2.3. Çözüm Niteliği Taşıyan Yaklaşımlar

-(I)mış biçimbiriminin kullanımları ile bu kullanımlara yönelik açıklamaları irdeledikten sonra, bu konunun gözden geçirilmesinin ve yeniden incelenmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu durumda, gözden geçirilmesi gereken noktalardan en önemlisi ve başlıcası, tez çalışmamızın sınırlılıkları çerçevesinde, -mİş'in Türkiye Türkçesindeki işlevleri ve bu işlevlerin kullanımının ayırt edilmesini sağlayacak tetikleyicilerin neler olduğudur.

3. Bölüm'de de ayrıntılı olarak belirttiğimiz gibi, -mİş alan yazınında, bir zaman eki, bir görünüş eki ve aynı zamanda da bir kiplik eki olarak adlandırılabilir. Şimdi, tek bir ek için tanımlanan bütün bu işlevlerin ne derece geçerli olduğuna yakından bakalım.

(64)-(67) arası örneklerdeki bütün tümceler, farklı çalışmalarda, geçmiş zaman ya da bitmişlik görünüşü başlığında incelenmiştir, ya da geçmiş zaman okumasının yanı sıra başka işlevleri de yüklendikleri ileri sürülmüştür. Johanson (2000), (64) nolu örnekle ilgili açıklama yaparken, bu tümcede, zaman aşımli bitme bildirdiğini iddia ettiği -mİş ekinin, dolaylılık ulamının algısal kullanımı da işaretlediğini belirtir. Csato (2000) ise, (65) nolu örnekte, -mİş'ı, anlatı olayının geri planını işaretleyen bir geçmiş eki olarak değerlendirir. Yine, (66) nolu örnekte de -mİş'in, zaman aşımli perspektif ile, öncelik kodladığını göstermek ister. (67) nolu örnekteki benzer tümceler, Göksel ve Kerslake'e (2005) göre, geçmiş zaman ve bitmişlik görünüşüne ek olarak bilgi kaynaklı tanıtısal kipliği olarak adlandırdıkları ulamları örnekliyor olarak değerlendirir.

Örnek (64)

Misafir saatine baktı. “Benimki durmuş” dedi. (Johanson 2000: 81)

Örnek (65)

Kulübün üyelerine haber uçuruldu, geldiler. Ama mektubunuzu almamışlar.
(Csato, 2000: 32)

Örnek (66)

Ali hastalanmış. (Csato, 2000: 37)

Örnek (67)

[Çiğdem, Nesrin’e] Ayşe’nin annesi rahatsızlanmış.

Örnek (68)

Ayşe’nin annesi rahatsızmış. (Göksel ve Kerslake, 2005: 356)

Yaygın bir biçimde, geçmiş zaman ya da olayın bitmiş olması ile ilişkilendirilerek bu tür ulamlarla adlandırılan –miş biçimbirimi, daha önce de adı geçen, Yavaş, Sezer ve Uzun tarafından ise sadece kiplik işaretleyen bir ek olarak değerlendirilir. Ayrıca, adıl yükleme sahip (68) nolu örnekteki gibi yapılanmış tümceler Göksel ve Kerslake’e göre de sadece tanıtısallık işaretler. Lewis, bu tür tümceleri çıkarımsal –miş ile işaretli olarak tanımlarken, Johanson bu tümcelerde yalnızca dolaylılık ulamının aktarılabileceğini savunur.

İlgili örnekleri, bu tanımlamaları bir kenara bırakarak incelersek, (64)-(67) nolu tümcelerde yükleme aktarılan olayın konuşma zamanından önce gerçekleştiği, olayın, tümce sesletildiği zaman artık devam etmediği, bittiği anlamı gözlenebilir. (68) nolu

tümcede ise anlatılan durum geçmişte kalmış da olabilir, konuşma anında hala devam eden bir durum anlatılıyor da olabilir. Ayrıca, konuşucunun (64) nolu tümcede saatinin durduğunu anlaması için onu görmesi gerektiği açıktır. (65) nolu tümcede, mektubun, alınmadığı bilgisinin kulüp üyeleri geldikten sonra, onlardan edinilen bir bilgi olması ilk akla gelen durumdur. Mektubun alınmaması ise elbette, üyelerin gelmelerinden de önceki bir zaman dilimindedir. (66)-(67) nolu tümcelerde ise, bu durumu işaretleyen bir belirteç ya da ilişkilendirilecek başka bir olay/durum belirtilmemesine karşın, olayların konuşma zamanından önce gerçekleştiği anlaşılır. (64)-(68) nolu tümcelerde, ortak olan bir tek özellik varsa, o da bu tümcelerde aktarılan bilgilerin hiçbirinin birinci elden sunulmuyor olmalarıdır. Saatin durduğu an konuşucu için belirsiz bir zamandır (her ne kadar, kaçta durduğu saatin üzerinden anlaşılabilir da, konuşucu olayın olduğu anı gözleriyle görmemiştir). (65)'te yine, mektubu almamaları üyelerden edinilen bir bilgidir. Ali'ni hastalandığını, konuşucu kendisi tanık olarak birinci elden sunmaz, olayın olduğu zaman dilimi konuşucu için belirsizdir, sadece olayın olduğunu bir biçimde öğrenmiş ya da yorumlamıştır. (67), (68) nolu tümcelerdeki durum da farksızdır. Konuşucu, olayı ya da durumu kendisi görmemiştir.

Bu tümcelerde, olayın geçmişte olduğu okumasının var olması bir çok araştırmacı için -miş biçimbirimini geçmiş ya da bitmişlikle bağlamaya yeterli, görünse de, biz Yavaş (1980), Sezer (1980) ve Uzun (2004) gibi, bu birimin geçmiş ya da bitmişlikle ilişkisinin, ekin işlevi olarak tanımlanmasına yetmediği kanısındayız. Eğer, -miş biçimbirimini, bu anlamı yüzünden geçmiş/bitmişlik vb. ulamlarla adlandıırırsak, (69)-(73) nolu örneklerdeki kullanımları da gelecek zaman işaretli olarak tanımlamamız gerekir. Öyle ki, bu tümcelerde aktarılan olayların, konuşma zamanından sonraki bir zaman dilimiyle ilişkilendirildiği ortadadır. Ancak, hiçbir çalışmada, bu ve benzeri

tümcelerdeki çekim ekleri, gelecek zaman⁹ eki olarak tanımlanmaz. Bu örneklerin tamamında, yükümlülük kipliği işaretlemesi yapılmıştır. Yükümlülük kipliği ile, gelecek zamanın ilişkisi ise kavramsal olarak tanımlıdır. Yükümlülük kipliği ulamları, bir olayın gerçekleşmesiyle ilgili konuşucu tutumunu (olayı gerekli ya da olası görmesi, olaya izin vermesi, olayı istemesi gibi) dile getirmesi nedeniyle, olayın konuşma anında gerçekleşmemiş, yani gerçekleşecekmiş gibi işaretlediği kabul edilir. Bu da, yükümlülük kipliği ile işaretli tümcelerin gelecek gönderimli olmalarını beraberinde getirir.

Örnek (69)

Partiye gidebilirsin.

Örnek (70)

Onunla karşılaşırsan, benden selam söyle.

Örnek (71)

O manzarayı görmelisin.

Örnek (72)

Şu piyango bana bir çıksa!

(69)-(72) nolu tümcelerde görüldüğü gibi, kiplik ulamı ile işaretli tümcelerin belirli bir zaman dilimiyle olan ilişkisi kavramsalıdır. Zaman işaretlemesi ile görevli

⁹ “Gelecek zaman” kavramı alan yazınında kendi içinde varlığı tartışmalı bir konudur, aslında. Ancak, burada konumuz, gelecek zamanın bağımsız bir zaman ulamı olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı değildir. Bu örnekler, olayın gerçekleşme zamanının nasıl belirlendiğini anlatmak amacıyla verilmiştir. Bu nedenle, burada yürütülen tartışmayı, gelecek zamanın varlığına ilişkin bir sorgulamadan muaf görüyoruz.

başka bir birim ile işaretlenmediği ya da belirteç gibi işlemcilerle yönlendirilmediği sürece kiplik ile işaretli tümcelerde, gönderim zamanı ilişkisi kiplik ulamının gerektirdiği biçimde, kavramsal olarak gerçekleşir. Eğer, kiplik ulamıyla ilgili, bu yönde bir eğilim varsa, bu durumun –mİş biçimbirimi için tanımlanan tanıtsallık kipliği için de geçerli olmamasına neden yoktur. Nitekim, Aikhenvald (2004), 500’ü aşkın dildeki tanıtsallık ulamı işaretlemesini incelediği çalışmasında, tanıtsallık ile, bitmişlik görünüşü ile ilişkinin çok sık görülen bir durum olduğunu açıkça belirtir. Ancak, bu durum, tanıtsallığı işaretleyen birimlerin bitmişlik işaretçisi olmalarından değil, tanıtsallık ulamının kvaramsal gereği olarak ortaya çıkar. Tanıtsallık ulamının tanımını tekrar edersek, tanıtsallık, “konuşucunun bir başka kaynaktan edindiği bilgiyi, doğruluğunu üstlenmeden, ilgili kaynağı önermenin doğruluğundan sorumlu tutarak aktarması” demektir. Bu durumda, tanıtsallığın alt ulamları, söylenti, aktarım, çıkarım olarak tanımlanır. Bir olayın, bir başka kaynaktan duyulması/anlaşılması için gerçekleşmiş olması aslında bir ön koşuldur. Yani, bir olay ya da durum, daha önce var olmadıysa, herhangi bir kaynak tarafından diğerine aktarılması da olanaksızdır¹⁰. Dolayısıyla, birinci el olmayan her bilgi geçmiş ya da bitmiş olmak zorundadır. Bu durum ise, birinci el olmayan bilgiyi işaretlemekle görevli birimlerin, sanki bitmişliği de işaretliyor gibi görünmelerine izin verir. Ancak, aslında, birimin tek işlevi vardır: tanıtsallık kipliği işaretlemek. Sezer’in de (1990) açıkça dile getirdiği gibi, bitmişlik işaretlemesi –mİş biçimbiriminin işlevi değil, tanıtsallık işaretlemek olan işlevinin yan etkisidir.

Bu çerçevede, (63)-(68) nolu tümceleri tekrar incelersek, (63) nolu örnekte, saatin durduğu bilgisi saatin konuşma anında içinde bulunduğu durumdan anlaşılan bir

¹⁰ -mİş’in olumsuzluk ile işaretli olduğu durumlarda, olayın gerçekleşmediği anlatılıyor demektir. Bu da, sadece önermeyi değil. Bu durumda ~p aktarılmaktadır.

bilgidir. (64) nolu örnekte, üyelerin mektubu almadıkları bilgisi, onlar geldikten sonra, üyelere edinilen bir bilgidir. (67) nolu örnekte de, Ayşe'nin annesinin rahatsızlandığı, Ayşe'den aktarılmış bir bilgidir. Bu örneklerde, saatin konuşma anındaki durumu, mektubun alınmadığı bilgisi, ya da Ayşe'nin sözü hep ikinci el bilgidir. Konuşucu bu bilgileri kendi deneyimleri ile elde etmemiştir. (63) nolu tümcedeki saatin durduğu bilgisini konuşucu kendisi algılamış gibi görünmekle birlikte, aslında, saatin durmuş olması hali daha önce durduğunu gösteren tanıtıcı ve birinci el olmayan bilgi gibi işaretlenmemiştir¹¹. (66) ve (68) nolu örneklerde ise, bilgi kaynağı çeşitli biçimlerde açıklanabilir, çünkü bir bağlam tanımlanmamıştır. (66) ve (68) nolu örneklerdeki gibi tümceler, farklı biçimlerde açıklanabilir. Bu açıklama da, tümceye eklenen farklı uzantılarla gösterilir. (66) ve (68) ile benzer yapıdaki (73) nolu örneği ve açılımları incelenerek, bu örnekler için de geçerli olabilecek uzantılar izlenebilir.

Örnek (73)

Ali gitmiş.

- a. Ali gitmiş. Annesi söyledi.
- b. Ali gitmiş. Öyle diyorlar.
- c. Ali gitmiş. Eşyaları yok!
- d. Aaaa! Ali gitmiş. Bak, bir de not bırakmış.
- e. Meğer Ali çoktan gitmiş. Boşuboşuna beklemişiz oralarda. Biz de sonradan öğrendik.

¹¹ Burada, birinci el olmayan ya da ikinci el bilginin ne olduğu konusunda tartışmaya girmek istemiyoruz. Ancak, her ne kadar konuşucu saatin durmuş halini kendisi gördüğü için birinci el bilgi sayılamayacağı kanısındayız. Tartışmanın, odak noktası bu aşamada başka olduğundan bu konuyu ileriki bölümlerde açıklayacağız.

f. Bir bakmışsın/bakacaksın ki Ali gitmiş.

(73a) gibi bir açılım aktarım okumasını beraberinde getirir. Konuşucu, bir başkasından duyduğu bilgiyi aktarırken, aktardığının birinci el bir bilgi olmadığını –miş ile işaretler. (73b) açılımında, tümcede aktarılan olayın söylenti kanalıyla konuşucuya ulaştığını, bu nedenle de tümcede konuşucunun birinci el bilgi sunmadığını gözlemlenebilir. (73c) açılımında ise, eşyaların olmaması Ali’nin gittiğine kanıttır. Konuşucu, bu kanıt yoluyla bilgiye ulaşmıştır. Yani, tıpkı (63) nolu tümcede olduğu gibi, olayın sonrasında gözlenen durum, olayın gerçekleştiğini gösteren kanıttır. Bu da, tıpkı başkasından duyduğumuz bilgi gibi değerlendirilerek, birinci el olmayan bilgi olarak –miş ile işaretlenmiştir. (73d), açılımı da benzer biçimde Ali’nin gitmesinin ardından gözlenen durumun gittiğinin göstergesi olarak kabul edilmesi sonucu kullanılır. Ancak, bu tür kullanımlar, ön-eklentisi “Aaaaa!” ünlemi nedeniyle, çeşitli çalışmalarda (Johanson, 2000; Göksel ve Kerslake, 2005; Yavaş, 1980; Aksu-Koç, 1988) şaşırtıcı durum, sürpriz ögesi olarak, ayrı bir ulam işaretler gibi değerlendirilebilir. Fakat, -miş biçimbiriminin kendi içinde var olan bir kavram olmadığı, bu etkiyi, eklentinin yarattığı açıktır. Daha önce verilen, (52) nolu “Çok acıkmışım” ve (53) nolu “Ne çok elbisem varmış” gibi tümcelerde de durum farklı değildir. Sürpriz etkisi, –miş biçimbiriminin değil, birinci kişi kullanımı ya da birinci kişiye ait durumun tanımlanmasının yarattığı bir etkidir¹². –miş biçimbiriminin (52) ve (53) nolu tümcelerde de birinci el olmayan kaynak işaretlemesi dışında bir katkısı yoktur. Bütün bu anlamlar, –miş’in yan işlevleri olduklarından değil, bitmişlik anlamını ön koşul olarak içermesi gibi –miş’in kavramsal yapısı bu duruma uygun zemin

¹² Bu ve benzeri örnekler daha sonra tekrar gözden geçirilerek, demek istediğimiz daha açık bir biçimde tanımlanmıştır.

oluşturduğu için olasıdır. (73e) tümcesindeki durum ise biraz daha farklıdır. Bu tümcede bir uzantı ya da önkoşul değil, bir belirtecin etkisin gözlemlenebilir. Türkçede, “meğer” tümce belirteci ile uygun olan tek biçimbirim –mİş’tır. Bu ikisinin birleşimi, sonradan fark etme, anlama gibi açılımlansa da, aslında bunlar sadece, “meğer”in anlamıdır. “Sonradan anladım, şimdi anlıyorum ki” olarak yapılabilecek açılımı, Türkçede tanıtısal ulamı, yani birinci elden edinilmemiş bilgiyi işaretleyen –mİş biçimbiriminin neden tek seçeneğe olduğunu da açıklar. Çünkü olayın sonradan anlaşılması demek, olayın oluş anında konuşucu tarafından gözlemlenmemiş olması, kendi algısıyla edinilmemiş olması demektir. Bu da –mİş biçimbiriminin asıl içeriğinden başkası değildir. (73f) tümcesinde ise, -mİş’in neden geçmiş zaman eki olamayacağının yanı sıra, gerçek dışı anlamı kodladığını, bu nedenle de bir kiplik eki olduğunun tekrar kanıtlandığını görebiliriz. (73f)’de, “Bir bakmışsın/bakacaksın ki” ile tanımlanan olası dünyada, Ali’nin gittiği bilgisi, tıpkı diğer açılımlarda olduğu gibi, olay gerçekleşikten sonra, olayın gerçekleştiğini gösteren kanıttan yola çıkarak edinilmiş bir bilgidir. Bu nedenle de, birinci el olmayan bilgi olarak işlenir.

Aikhenvald’in tanıtısal ulamı üzerine yaptığı sınıflandırmaya dönersek (bkz. sayfa 10), Türkçe, tanımlanan anlam değışkeleri arasından, A2 grubundaki yapılanmaya örnek gösterilmiştir. Aikhenvald, Johanson ve Aksu-Koç’un çalışmalarını inceleyerek elde ettiği bilgi doğrultusunda, Türkçeyi birinci el bilgi, ve birinci el olmayan bilgi ayrımı yapan bir dil olarak incelemiştir. Bu ayrımı ise, -DI ile –mİş biçimbirimini karşıt birimler olarak göstererek yapmıştır. Yaptığımız incelemede de gördüğümüz gibi, -mİş’in birinci el olmayan bilgi aktardığı doğru bir yargıdır. Ancak, -mİş’in birinci el olmayan bilgi kodlamasının karşıtı olarak –DI biçimbiriminin gösterilmesinde düzeltilmesi gereken bazı noktalar vardır. Örneğin, birinci el bilgi kodlamasını yapan

tek biçimbirim –DI değildir. –Iyor, -Ir (alışkanlık, özellik anlatımında), birinci el bilgi aktarabilir. Hemen hemen bütün çalışmalarda –DI ile –mİş’in özellikle karşıtmış gibi görünmesinin tek sebebi, her ikisinin de geçmiş, bitmişlik işaretlemesi yapıyor olmalarından başka bir şey değildir. Ayrıca, -DI ile, -mİş arasında var olan karşıtlığın bir diğer yanı da –DI biçimbiriminin +uzanım, +zorunlu doğru değerlerini, bu değeri tümcede açıkça belirtecek bir belirginleştirme aracı olmasa da ekin anlam içeri nedeniyle kendiliğinden sezdiriliyor olmasıdır. Oysa -mİş biçimbirimi, birinci el olmayan bilgiyi kodlarken, konuşucunun önermeyi zorunlu doğru olarak işaretlememesine de izin vermesidir. Ayrıca, -mİş biçimbirimi uzanım değeri taşımak zorunda değildir. Olayın daha önce gerçekleşmiş olması kendiliğinden ortaya çıkan bir anlam olduğu için, kesin bir zamansal noktaya gönderiminin bulunması gerekmez. Elbette, bilgi kaynağından gelen ayrıntıya göre belirli bir ana da gönderim yapılabilir, ancak bu zorunlu bir değer değildir. Bu çerçevede, -mİş ile –DI biçimbirimlerinin anlam yapıları, bir bitmişlik görünüşü eki ile, kiplik eki arasındaki farkın olması gerektiği gibidir. Özmen (2005), bu farkı aşağıdaki tabloda (bkz. sayfa 19) açıkça ortaya koymuştur.

-DI	-(I)mİş
[+zorunlu doğruluk]	[+/- zorunlu doğruluk]
[+ nesnellik]	[+/- nesnellik]
[+ olgusal]	[+/- olgusal]
[+güvenilirlik]	[+/- güvenilirlik]

Tablo IV.

Bilgisellik düzlemi (Özmen, 2005: 23)

Bu tabloda da görüldüğü gibi, -DI bitmişlik görünüşü eki olarak, + zorunlu doğruluk, + nesnellik, + olgusallık ve + güvenilirlik, değeri alırken, -mış bir kiplik eki olarak bu değerleri alıp almakta serbesttir. -mış ile işaretlenen tümcede yer alan belirginleştirme öğeleri (belirteçler, ad öbekleri, eylem gibi) tümcenin alacağı değerleri belirler.

-mış biçimbiriminin, geçmiş, ya da bitmişlik işaretlemediğine başka bir kanıt ise, (74)-(79) nolu örneklerdir. Bu tümcelerde aktarılan olayların hiçbirisi, geçmişte kalmamıştır.

Örnek (74)

Ahmet yarın gelecekmış.

Örnek (75)

Annesi de kızını ne çok severmiş!

Örnek (76)

Ali sorunun cevabını biliyormuş.

Örnek (77)

Fatma'nın abisi doktormuş.

Örnek (78)

Bir bakmışsın ki, zaman geçmiş, kızın büyümüş de okula başlamış.

Örnek (79)

Amaaan! Yemiř, yememiř, dūřmūř, kalkmıř... Umurumda bile deęil.

-mIř'ın geçmiř, bitmiřlik iřaretledięini ileri sūren çalıřmalar, (74)-(77) arası örneklerdeki ekin, -mIř deęil, -(I)mIř olduęunu, savunurlar. Bu ikisi arasında ayırım yaparak da, -(I)mIř'ın sadece bir tanıtsallık (ya da dolaylılık) eki olduęunu, geçmiř kodlamasının sadece –mIř ile grūndūęūnū iddia ederler. Ancak, (78)-(79) nolu tūmcelerde, -mIř kořaç üzerine eklenmemesine karřın, yine de ne zaman gönderimi geçmiřtir, ne de olmuř bitmiř bir olay aktarılmaktadır. Türkçenin zaman ayırımını sadece geçmiř ve geçmiř olmayan zaman olarak kodladıęını dūřūnrsek (Uzun, 2004), bu tūmcelerin tamamı, geçmiř olmayan zaman dilimine gönderim yaparlar. (74)-(77) ve (77)-(78) nolu örnekler arasındaki tek fark, ilk grup örnekte, -mIř'ın i- kořacına eklenmiř olmasıdır. Bu durum da, Türkçedeki eylem çekim ekleri üzerine gelecek ikinci her eylem çekim eki için ve adcıl yüklemlerin çekiminde geçerli, olaęan bir durumdur. Tam da bu nedenle, bu alıřmamızda, Uzun (2004) gibi biz de, -mIř ile –ImIř biçimbirimini iki ayrı ek ve iki ayrı iřlev olarak deęil, hem eylem kkūne hem de i- kořacına eklenebilen tek bir -mIř biçimbiriminin varlıęını kabul ediyoruz.

Bu doğrultuda, saf bir tanıtsallık eki olan –mIş biçimbiriminin işaretlediği ulamı ve sağladığı anlatım olanaklarını Aikhenvald'in tanımladığı öntipik tanıtsallık kavramlarıyla açıklayabiliriz. Aikhenvald, Türkçeyi ikili tanıtsallık kodlaması yapabilen diller arasında inceler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkçe –mIş ile işaretlenen tanıtsallık ulamının, A2 sınıflandırmasında, yani, birinci el bilgi ile birinci el olmayan bilgi ayırımını yapacak biçimde kullanıldığını belirtir. Bu ayırmada, birinci el olmayan bilginin aktarımı sırasında ortaya çıkabilecek anlam etkilerini ise şöyle sıralar (2004: 188):

- i. Gözle görülmemiş ya da başka yolla algılanmamış olaylar.
- ii. Sonuç ya da uslamlama varılan çıkarımlar.
- iii. Sonraya bırakılan tanıtılar.
- iv. Aktarımsal bilgi.
- v. Konuşucunun katılımı ya da kontrolünün eksikliği, istemsiz eylemler, beklenmeyen eylemler,
- vi. uzaklaştırma

Ayrıca, Aikhenvald, bu tür tanıtsallık sınıflarında, tanıtısal tümcenin güvenilmeyen, inanılmayan bilginin de bilgisel genişlemesi olarak sunulabileceğini söyler. Tanımlanan bütün bu anlamlar, Türkçe üzerine yapılan, burada adı geçen hemen tüm çalışmalarda, bazen farklı başlıklarla, örneklenen anlatım olanaklarının bir özeti gibidir. Aikhenvald'ın başka dillerden örnekleri de inceleyerek bu yargıları belirlediğini göz önünde tutarsak, -mİş'in asıl ve tek işlevinin tanıtsallık işaretlemek olduğunu görürüz. Diğer bir deyişle -mİş, tümcede sadece "birinci el olmayan bilgi" kodlamasını yapar. Geri kalan bütün anlamlar ve açılımlar, sadece, bu durumun tümcenin özellikleri ile birlikte ortaya çıkardığı etkilerdir.

Öyle ki, Johanson'un -mİş için tanımladığı her üç anlam yapısına bu çerçeveden tekrar bakacak olursak, görürüz ki bu anlam yapılarının tamamı birinci el olmayan bilgi başlığı altında incelenebilir:

- i. Algısal (perceptive): En P tarafından algılanır.
- ii. Çıkarımsal: En P tarafından çıkarımlanır.
- iii. Aktarımsal: Eⁿ P'ye aktarılır.

Örneğin, -mİş üzerine yapılmış diğer çalışmalar da da adı geçen bu terimlerden, çıkarım, olarak adlandırılan ulam, bir olayın sonucu ya da uslamlama yoluyla elde edilen bilgidir. Bu tür bir kullanımın özelliği, konuşucunun gözlediği sonuç ya da yaptığı uslamlama sonucu elde ettiği bilgiyi, birinci elden değil de sanki birinci el olmayan bilgi imiş gibi sunmasıdır. Aktarımsal kullanımda, birinci el olmayan bilgi, bir başkasının yazılı ya da sözlü, bildirimidir. Çıkarım olarak adlandırılan kullanımda, birinci el olmayan bilgi kaynağı yerdeki yağmur ıslağı, ya da evde yanan ışık olabilirken, aktarımda bu bir arkadaşın sözü, ya da bir köşe yazarının yazdıkları olabilir. Aslında, -mİş bu ikisi arasında bir ayırım yapmaz. Tanımlanan ayırım, tamamen, dünya bilginizin yaptığı yönlendirmedir. Johanson'un –mİş ile işaretlenen ulamın tanıtısallık olamaması için neden olarak sunduğu algısal kullanım ise tamamen farklı bir nedenle var gibi görünür. Johanson, (80), (81) nolu tümcelerde –mİş'in algısal kullanımının örneklendiğini söylerken, bu tümcede, konuşucunun olayı kendi algısı yoluyla edindiğini, birinci el olmayan bilgi sunumunun bu nedenle kabul edilemediğini ileri sürer.

Örnek (80)

Misafir saatine baktı. “Benimki durmuş” dedi.

Örnek (81)

Kızınız çok iyi piyano çalıyormuş.

Örnek (83)

Çok güzel giyinmişsin.

Örnek (84)

Çorba çok güzel olmuş.

Oysa, (80) nolu tümcede, konuşucu saatin durmuş olduğunu görmüştür, saatin durduğunu değil. Bu nedenle, çalışmayan saat, çıkarım kullanımı için yapılan açıklamalardaki gibi, sonucun gözlenmesi ile elde edilmiş bilgi olarak tanımlanmalıydı. (81)¹³ nolu örnekte ise, konuşucunun piyano çalan kızı dinlediği açıktır. Ancak, şimdiye kadar verilen bütün tümcelerle (81) nolu tümcenin çok önemli bir farkı vardır: (81) nolu tümce bir bildirme tümcesi değil, bir yorum tümcesidir. Konuşucu, bu gibi bir tümcede, eylemle ilgili öznel yorumunu dile getirir. Bu yorum, konuşucunun kendisine ait bir gözlem ya da yargıyı gerektirir. (83), (84) nolu tümcelerde de aynı biçimde, konuşucunun öznel yargısı dile getirilmektedir. Ancak, bu +/- nesnellik değeri alabilen -mİş biçimbirimi için sorunlu bir durum sayılmaz. Bu örneklerdeki kullanımın açılımı da aslında, çıkarım ile aynı biçimde açıklanabilir. Her ne kadar ilk okuyuşta öyle değilmiş gibi gelse de, aslında konuşucu bu tümcelerdeki durum var olurken tümcenin öznesinin yanında değildir. Konuşucu, dinleyicinin kızı piyanoyu çalmayı öğrenirken, onun yanında değildir. Sadece, bu sürecin sonucunu gözlemlemiştir. (83) nolu tümcedeki öznenin giyinmesi sırasında yine, konuşucu onun yanında değildir, bu sürece tanık olmamıştır. Çorbanın pişme süreci de yine konuşucunun dahil olduğu bir süreç değildir. Çorbayı yapan kendisi bile olsa, yiyeceklerin pişerken alacağı lezzet sadece pişirenin kontrolünde olmayacağından, Aikhenvald'in belirttiği özel okumalardan biri elde edilir. Bu nedenle, oluş süreçlerine katkısı olmadan, bu süreçlerin sonucunda ortaya çıkan ürünü bir tanıt olarak değerlendiren konuşucunun, bu durumu, -mİş ile

¹³ (81) nolu tümce için aktarım kodlaması da olasıdır. Ancak, Johanson, bu örneği sadece algısal kullanımı örneklemek için kullandığından, biz de bu yönüyle inceliyoruz.

işaretlemesi oldukça anlaşılırdır. Görüldüğü gibi, (81)-(84) nolu örneklerde de –mİş, birinci el olmayan bilgiyi işaretler. Ancak, dünya bilgisi bu yorum tümceleri üzerinde –mİş için farklı bir işlev varmış izlenimi verir.

Görüldüğü gibi, -mİş biçimbirimi, Türkçede tek bir durumu işaret eder: konuşucu tümceyi üretmesini sağlayan içerik bilgisini kendi birinci el olmayan bir kaynaktan edinmiştir. Bunun dışında, tanımlanan bütün anlamlar, ya da işlevler, sadece yan etkilerdir. Dünya bilgisi yoluyla yaptığımız çıkarımlardır.

Bu tür çıkarımları olası kılan başka bir durum da, -mİş ekinin, 1. kişi özne ile çekimi sırasında ortaya çıkar. Birçok çalışmada farklı bir kullanım, başka bir başlık gib görülen 1. kişi çekiminde, -mİş için tanımlanan türden anlatımlar, aslında, yine tanıtısal ulamının içinde var olan, diğer dillerde de benzer biçimde işleyen süreçlerdir (Aikhenvald, 2004). Bu durumda ortaya çıkan kullanım, genellikle, istemsiz, kontrol dışı, kastî olmayan eylemler, ya da konuşucuya yeni olan bilgi açılımı ile kullanılır (2004: 238).

Örnek (85)

Yorulmuşum.

Örnek (86)

Bir yaşında ameliyat olmuşum.

Örnek (87)

Çok güzelmişim.

Örnek (88)

Neymiş efendim, çok para harcıyormuşum.

(85) nolu örneği, Yavaş, yorulmak gibi bir eylemin tanık olunamayacağını, ancak deneyimlenebileceğini, bu nedenle de, aniden fark etme gibi bir anlam taşıyacağını söylerken doğrul bir gözlemde bulunur. Bu kullanım da yine, (81)-(84) nolu örneklerdeki gibi, olayın oluş sürecinin gözlemlenmemesi, sadece yarattığı sonuç durumunun sürecin gerçekleştiğine tanıt gibi sunulması ile ortaya çıkar. (86) –(88) nolu örnekler ise biraz daha farklıdır. Bu tümcelerde, aktarılan eylemler, deneyimlenen eylemler değildir. Bu nedenle de birinci el olmayan bilgi kaynağından sunumları, aktarım okumasını doğurur. Yani, bu tümcelerde sunulan bilgi, bir başkasından duyulmuş ya da bir yerden okunmuş bilgidir. Bu da aktarım okumasını getirir. Tek fark, bilginin bir başkası ile değil, konuşucunun ta kendisi ile ilgili bilgi olmasıdır.–mİş biçimbiriminin bu tümcelerdeki bilginin/yorumun konuşucu tarafından kabul ediliyor, onanıyor olması ya da olmaması ile ilgili etkisi yoktur. Bu tamamen bağlamla tanımlanan bir durumdur. Tıpkı, Lewis (2000) gibi, biz de bu gibi tümcelerin sonrasında “*tamamen katılıyorum*” ya da “*Ama aslında öyle değil*” uzantısının gelmesi kabul edilebilir.

3. TÜRKÇEDE TANITSALLIK SİSTEMİ

Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda, tanitsallığın ne kapsamda ve hangi düzlemlerde ele alındığını ayrıntılı olarak bir önceki bölümde inceledik. Bu bölümde ise, diğer insan dillerinde tanımlanan tanıt kodlama sistemleri ile Türkçenin kullandığı sistemi karşılaştırarak, Türkçede tanitsallık sistemini, sadece dolaylı tanıt üzerinde durarak değil, bütün bir sistemi ele alarak, dilin bütün olasılıklarını tanımlayan geniş kapsamlı bir betimleme sunmayı amaçlıyoruz. Bu betimleme sonucu ortaya çıkan yapı, Türkçenin uyguladığı yerel tanitsallık sistemini tanımlamakla kalmayıp, tanitsallığın doğası ve bazı gerekleri ile de ilgili temel saptamaları beraberinde getirmektedir.

Tanitsallığa yönelik çalışmaları incelediğimizde karşımıza çıkan ilk ayrım olan doğrudan ve dolaylı tanıt türleridir. Türkçede de açıkça geçerli olan bu ayrım, bu tez çalışmasında da temel bir ayrım olarak değerlendirilmektedir. Bölüm 3.1. Türkçedeki doğrudan tanıt kodlayan işaretleri ve bu ulam altındaki diğer yapılanmaları ele almaktadır. Dolaylı tanıt türleri ve yapılanışı ise Bölüm 3.2.’de konu edilmektedir.

3.1. Doğrudan Tanıt

Doğrudan tanıt, konuşucunun sözcede aktardığı bilgi içeriğini kendi algıları üzerinden süzerek sunması durumunda ortaya çıkan değerdir. Doğrudan tanıt ile kodlanmış bir sözcenin bilgi içeriği, konuşucu tarafından da ‘doğru’ olarak değerlendirilmiş, diğer bir deyişle konuşucu sözcenin doğruluk değerini üstlenmiş olarak tanımlanır. Bir konuşucunun t dolaylı tanıt ile işaretlediği bir sözceyi yalanlaması edimsel açıdan kabul edilemez bir durumu yansıtır.

Doğrudan tanıt, konuşucunun kendi algısı ile elde ettiği her türlü bilgiyi içerebilir gibi görünse de, aslında dillerde temel olarak birinci-el yani doğrudan tanıt olarak değerlendirilmesi en yaygın bilgi türü, konuşucunun görerek algıladığı bilgidir. Tanıtsallık sıradüzenlerinde de her koşulda birinci sırada yer alacak biçimde konumlandırılan görsel tanıt, en belirgin doğrudan tanıt türüdür. Bunun dışında, işitsel ve diğer duyular ile elde edilen bilgi türleri de sıklıkla doğrudan tanıt türleri arasında incelenir.

Tanıtsallık tipolojisindeki en geniş çalışma olarak nitelendirebileceğimiz Aikhenvad (2004) tanımladığı anlamsal değişkenler tipolojisinde, 13 farklı tanıtsal sistem düzeneği sınıflandırır (2004: 65, bkz. s. 18). Bu olasılıklardan beşinde doğrudan tanıtsallık türünün içine görme duyusu dışındaki duyularda dahil edilmektedir. Geri kalan sekiz sistem şablonunda ise, doğrudan tanıt, görme ile algılanan ve görme dışındaki duyular aracılığıyla algılanan tanıtların işaretlendiği görülür. Çok kuvvetli bir tanıt olmasa da, bu, insanların gördükleri bilgiyi, duyarak, tadarak, ya da dokunarak elde ettikleri bilgilerden daha sık doğru kabul ettikleri gerçeğini vurgular. Türkçe bu seçenekler arasında, görsel ve görsel olmayan bütün diğer tanıtsal ulamlar arasında ikili bir ayrım yapan ikili seçeneği dilbilgiselleştiren tanıtsal sistemlere örnek bir dil olarak tanım bulur.

3.1.1. Tanım

Özellikle Johanson'un (2000) ve Aksu-Koç'un (1986, 2000) çalışmalarından yola çıkarak yapılan bu betimleme Türkçenin görsel olarak algılanmış bilgiyi, doğrudan tanıt olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme, tanım olarak geçerli bir değerlendirme olmakla birlikte, doğrudan tanıt, yani görsel tanıtın sadece –DI ve –IDI biçimbirimi ile

işaretlendiği savı, Uzun'un (2004:165) Türkçe eylem çekim eklerinin doğasına ya da beraber bulunma düzeneklerine ilişkin olarak aşağıdaki gibi bir değişke dizgesi önerir.

<u>Görünüş</u>	<u>ekleri</u>	<u>Kip</u>	<u>ekleri</u>	<u>Zaman</u>	<u>ekleri</u>
sürme	-yor	tahmin	-acak	geçmiş	i-di
bitme	-dı	olasılık	-ar	geçmiş-dışı	Ø
başlamama	Ø	rivayet	-(ı)mış	olgusal	Ø

Tablo V.

Türkçe'de sıfır eki ile tanımlanan eylem çekimi değişkesi (Uzun, 2004: 165)

Uzun (2004) bu değişke dizgesiyle, -(I)mış'ın tanıtıcılık işaretlediğini, -(I)mış biçimbiriminin olmadığı durumlarda da tümcenin kiplik değerinin –tanıtıcı olarak belirlendiğini göstermektedir. Bu dizgede, çalışmamızın amaç ve kapsamı açısından öne çıkan bir başka başlık da olgusal kiptir. Uzun, sadece –(I)yor ve –DI ile çekimlenmiş tümcelerin olgusal kip ile işaretlendiğini söyler. Çünkü -(I)yor ve –DI ile işaretlenmiş bir tümcede, tahmin, olasılık, ya da istek (yükümlülük) kiplerinden hiçbirinin kullanılamaz.

Bu açıklamanın çalışmamızdaki yeri çok önemlidir. Bu açıklama ile birlikte, tanıtıcı ya da diğer kipliklerden birinin işaretlenmediği durumlarda tümcenin kiplik değerini belirleyen eklerin –(I)yor ve –DI olduğu belirtilmektedir. Daha doğrusu bu iki ekin varlığı, tümcenin olgusal kip ile işaretlendiği anlamına gelir. Her ne kadar Uzun kendine özgü bazı terimler kullanmış olsa da aslında, açıkça görülmektedir ki olgusal kip olarak adlandırdığı ulam, çalışmamızda doğrudan tanıtıcı olarak sunulan ulamdan farksızdır. Kısacası, Türkçede doğrudan tanıtıcı kodlaması, genel görüşten farklı olarak aslında hem –DI, hem de –IDI, hem de –(I)yor ile uyuşan olgusal kip eki olan sıfır ek ile

yapılmaktadır. Sıfır eki ile tanımlanan bu açıklamanın bazı açıklamaları kolaylaştırdığı açıktır. Örneğin, -(I)yor çekim ekinin doğrudan tanıt kodladığını öne sürmek, bu ekten sonra -ImIş'ın kullanımını da engelleyen bir açıklama olurdu. Oysa ki -(I)yor, -mIş biçimbirimi ile aksi işaretlenmediği durumda, sıfır eki ile kodlanan doğrudan tanıt okumasını vermektedir. -DI ile -IDI ise, bu birimlerin olgusalılık değerlerinin -ImIş eki ile kodlanan tanıtsal değer ile çatışması (Özmen, 2006) nedeniyle -ImIş ekiyle uyuşmamaktadır. -DI, veya -IDI, -(I)mIş ekinden önce kullanılamazlar. -ImIş'ın olgusalılık değeri betimlenmemiş olduğundan (Özmen, 2006) , -(I)mIş eki -IDI ekinden önce yer alabilir. Bu birlikteliğin var olmasındaki bir etmen de -IDI yapısının -i- koşacı ve -DI eki olarak bölünebilmesidir. Koşaçtan önce yer alan ek -ImIş değil, -mIş'tır. Aynı zamanda bir yapım eki gibi eylemleri adlaştıran ortaç eki olan ve -ImIş eylem çekim ekinin eşseslisi olarak tanımlanan -mIş, sadece yan tümcelerde geçmişliği işaret eden bir ortaç ekidir. Bu çalışmanın savlarından biri de, zamansal sıralılık sisteminde önemli veriler sağlayan ve eylem çekim olan tanıtsallık işaretçisi -ImIş biçimbiriminin geçmiş zaman kodlaması yaptığına yönelik tutumları tetikleyen -mIştI yapısının, aslında ortaç eki -mIş, -i koşacı ve -DI bitmişlik ekinden oluşan bir yapı olarak açıklanması gerektiğidir. Ancak, bu -ImIş tanıtsal eki ile değil, -i- koşacı ile ilgili ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan, bu konudaki tartışmalar bu metnin tutarlılığını bozacaktır. Bu nedenle, bu tartışma çalışmanın dışında tutulmuştur.

3.1.2. Edimsel Yapı

-DI, -IDI ve -(I)yor'un kullanıldığı tümcelerde kodlanan doğrudan tanıt, edimsel olarak da belirli özellikler sergilemektedir. Bu çalışmada, Türkçede işlevi doğrudan tanıt işaretlemek olan bir işaretçi bulunmadığından, bu tür sezdirimi olan tümcelerde

sunulan tanıt türleri de alan yazınında doğrudan tanıt sunumu açısından sıklıkla incelenen tanıt işaretçilerinin anlam ya da edim özelliklerine benzer özellikler tanımlamaya çalışmanın yerinde bir tutum olmayacaktır. Doğrudan tanıt türleri, tipolojik (Aikhenvald, 2004) çalışmalarda, ya da dillere özgü betimlemelerde, tanıtı doğrudan erişen konuşucunun, tanıtı hangi duyusuyla algıladığını açıkça kodlaması biçiminde sınıflandırılmaktadır. Örneğin, Tuyuca dilinde, konuşucu bir bilgiyi doğrudan algıladığını işaretliyorsa, o bilgiyi görerek algıladığını -wi, duyarak (ya da görme dışı bir duyusuyla) algıladığını ise -ti tanıtısal eylem çekimi ile dilbilgisel olarak işaretler (Barnes, 1994). Türkçede doğrudan tanıt kodladığını söyleyebileceğimiz bir çekim eki bulunmamaktadır. Doğrudan tanıt, ancak dolaylı tanıt ya da başka bir kiplik kodlaması yapılmadığı durumlarda, sezdirim yoluyla sunulmaktadır. Doğrudan tanıt sezdirebilen yapılar olan -IDI, -DI ve -(I)yor ise kendileri tanıtısal kodlaması yapmadıkları gibi, hangi duyu aracılığıyla o bilgiye erişildiğine yönelik bir ayrım da sunmamaktadır.

Bu koşullarda, Türkçenin doğrudan tanıt türlerini tanımlamak ya da hangi duyular aracılığıyla edinilen bilginin nasıl kodlandığını incelemek yersiz olacaktır. Bu nedenle, Willett'in (1998), Plungian'ın (2001) ya da Aikhenvald'ın (2004) sınıflandırdığı görsel, işitsel, diğer duyumlama gibi alt-ulamalar Türkçe için geçerli inceleme ölçütleri tanımlamamaktadır. Bu konuda, Faller'ın (2002) tez çalışmasında sunduğu edimsel değerlendirme araçları, Türkçenin sistematüğını betimlemeye yarayacak uygun açıklamaları sunabilecek araçlar önermektedir.

Faller (2002) Quechua dili üzerine yaptığı betimlemelerde, tanıtısalğın sadece kiplik olmadığını söylerken tamamen kiplikten ayrı bir ulam olarak da incelenemeyeceğini, bazı örtüşmelerin olduğunu dile getirir. Bu kesişim noktasını ise

tanıtısal olarak kodlanan sözcelerin edimsel değerlerinin incelenmesi sırasında ortaya çıktığını savunur. Doğrudan tanıt kolanmış tümcelerın edimsöz değeriıı, *İDDİA* (ASSERT) olarak tanımlar. Quechua dili için İDDİA edimsöz eylemini gerçekteştiren sözcelerde, içtenlik koşulu, konuşucunun önerme içeriğinin doğru olduğuna inanması, ve tanıtı da ‘görme’dir der. Faller’ın bu tanımlamaları doğrultusunda, Quechua dilde doğrudan tanıt ile işaretlenmiş bir sözcenin edimsöz sunumu şöyledir (Faller, 2002:164)

(127) Para-sha-n-**mi**

(yağmur) yağ-SÜRME-3Kişi-**si**

p= “yağmur yağıyor”

EDİMSÖZ= İDDİA (p)

İÇTENLİK= {İnan(k,p), [TNT=Görme(k,o_p)]}¹⁴

KUVVET= +1

–mi biçimbirimi olmadan aynı sözcenin iddia gücü, 0 değeri alırken, -mi eklendiğinde, iddia gücü +1 derece olarak tanımlanır. Bu iddia gücünü etkileyen etmen ise –mi’nin anlamındaki *en olası kaynak* (best possible grounds) açılımıdır. (127) nolu örneğinde sunulan –mi’nin anlam açılımını verirken, Faller (2002:167), uygunluk koşuluna en olası kaynak (Eok) değişkesini de ekler:

(130) –**mi**: İDDİA(p) İDDİA(p)
 İÇTENLİK= {İnan(k,p)} → İÇTENLİK= {İnan(k,p), Eok (k,İnan(k,p))}

¹⁴ k: konuşucu

p: önerme

o: olay

op: önermede aktarılan olay

Bu edimsöz değerleri ve Faller'ın önerisini daha önce Türkçe tanıtısalılık sistemine uygulamış olan Özmen (2006), bu çalışmasında, -mİş, -DI ve -(I)yor çekim ekleri için edimsöz değerlerini incelemiş, ve bu değerleri, Faller'ın çalışmasından uyarlayarak, yukarıda örneklendiği biçimde, söylem kuramına göre açıklamıştır. Özmen, -DI ile işaretli sözceleri doğrudan tanıt işaretleyen sözceler olarak tanımlarken, -mİş ile işaretli sözceleri dolaylı tanıt işaretli olarak tanımlar. -(I)yor, -DI ve birimlerinin kullanımlarında sağladıkları edim değerlerini sırasıyla şöyle gösterir:

(9) Yağmur yağıyor.

$p:oY_{(y)}$

Edimsöz_{güç}: İddia_{konusucu(o(Y(y)))}

İçtenlik_{koşulu}: {İnama_{(konusucu(o(Y(y))), Görme_{konusucu(o(Y(y)))}}}

Gücün derecesi: +1

(Özmen, 2006:93)

(12) Ali geldi.

$p= \text{Ali geldi}$

$p=op$

Edimsöz_{güç}= İddia_(k□p)

İçtenlik_{koş}= {İnanma_(k□p), Görme_(k□p)}

(Özmen, 2006:94)

Özmen, her ne kadar -(I)yor ile işaretli sözcüyü basit bir iddia tümcesi olarak adlandırıp, tanıtısalılık sınıflandırmasında doğrudan tanıt işaretleyicileri arasında incelemiyor olsa da, (9) nolu gösterimde ve sonrasındaki açıklamada, sözcenin görsel tanıt ile tanıtlanarak, iddia gücünün arttırıldığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle,

Özmen (2006) adını net olarak koymamış olsa bile, bu yaptığı açıklama ile –(I)yor’un da –DI gibi doğrudan tanıt işaretlediği görüşümüzü desteklemektedir. Özmen’in çalışması, Faller’ın söylem kuramı uygulamasının tanısai sistemeatiğinin işleyişi ve dil içindeki yerinin tanımlanması açısından ne derece etkili olduğunu kanıtlaması açısından alanda bir ilk niteliği taşıyan nitelikli bir çalışmadır.

Bu çalışmada, Özmen’in açıklamalarının da rotasında, Faller’ın Quechua dilindeki doğrudan tanıt işaretleyicisi –mi biçimbirimi için tanımladığı, en olası kaynak değerinin de Türkçe doğrudan tanıt (olgusal kipliği (Uzun, 2004)) kodlamasındaki anahtar kavramlardan biri olduğu ortaya konulacaktır. En olası kaynak sunumu, doğrudan tanıt kodlamasında, doğruluk gücünü arttıran, iddianın güvenilirliğini de arttıran bir değişken olması açısından önemlidir.

Doğrudan tanıt, alan yazınındaki genel görüşün aksine, Türkçede görme ya da diğer duyularla elde edilmiş bilgiyi işaret etmez. Aşağıdaki örnek sözcelerde, doğrudan tanıt ile kodlanmış, değişik duyularla elde edilmiş bilgi içerikleri sunulmaktadır. Sobanın “sıcak” olması dokunma, çorbanın tuzlu olması “tatma”, kızın şarkı söylemesi “duyma”, ve odanın “mis gibi” kokması “koklama” duyularıyla elde edilmiş bilgilerdir. Ancak, tanıtısal sisteminin dildeki işleyişi söz konusu ise asıl soru, bu bilgilerin bu duyularla edinilmiş olduğuna ilişkin dilbilgisel bir işaret olup olmadığıdır. Aşağıdaki örneklerde, ‘a’ sözceleri doğrudan tanıt (olgusal kip), ‘b’ sözceleri ise dolaylı tanıt işaretlemektedir. Ancak, görüldüğü gibi önerme içeriğinde aktarılan bilginin duyular aracılığıyla elde edilmiş olup olmaması, dilbilgisi düzleminde belirli bir biçimin seçilmesinde belirginleştirici bir etken değildir. Hangi duyularla elde edildiği sözcük bilgisine ait girdiler ile dünya bilgisi aracılığıyla belirlenmektedir. Oysa tanıtısal bir

kodlamadan söz edilecekse, bu dilbilgisel ulamlar ile yapılacak bir betimleme ile tanımlanmalıdır.

Örnek (1)

- a. Dikkat et. Soba çok sıcak.
- b. Ay! Soba hala sıcaktı.

Örnek (2)

- a. Çorba tuzlu oldu biraz.
- b. Çorba da amma tuzluymuş/tuzlu olmuş.

Örnek (3)

- a. Kızınız çok iyi şarkı söylüyor.
- b. Kızınız çok iyi şarkı söylüyormuş.

Örnek (4)

- a. Oda mis gibi koktu, vallahi!
- b. Oda mis gibi kokmuş, vallahi!

Dolayısıyla, Türkçede tanıt kodlaması yapılırken, duyularımızdan hangilerinin algılamada rol aldığı etken bir işlemci değildir. Ne var ki, hangi Türkçe anadil konuşucusuna sorarsanız sorun, en azından a sözceleri ile b sözcelerinin birbirleri ile aynı olmadıklarını doğrulayacaktır. O halde, aradaki farkı nasıl tanımlamak gerekir? İşte, tam da burada, Faller’ın “en iyi olası kaynak” tanımı etkin bir rol üstlenmektedir. Yukarıdaki a sözcelerinin açılımı ile b sözcelerinin açılımı arasındaki temel fark da buradan kaynaklanmaktadır.

Örnek (1a)-(4a) Açılımı:

$p = \dots$

$EDZ = \text{İDDİA}(k \square p)$

$\text{İÇT} = \{\text{İnan}(k, p), \text{Eok}(k, \text{İnan}(k, p))\}$

Türkçede doğrudan tanıtın, aslında dolaylı tanıtın yokluğu anlamına geldiğini, belirtmiştik. İşte, bu durumu belirginleştiren en önemli etmen, en olası kaynak kodlamasının varlığıdır.

3.1.3. Bölüm-içi Sonuçlar/Özet

Bütün bu tartışmanın sonucunda Türkçe doğrudan tanıt kodlaması ile ilgili olarak şu saptamalar su yüzüne çıkmaktadır:

- i. Doğrudan tanıt türü, Türkçede, -DI, IDI ve -ImIş eki ile tekrar çekimlenmediği durumlarda -(I)yor ekleri ile belirginleşmektedir.
- ii. -DI, -IDI ve -(I)yor ekleri, doğrudan tanıt kodlamasını kendileri yapmaz. Bu eklerin kullanımı sırasında, eğer -ImIş eki tanıtısal kipliği işaretlememiş ise, onun yokluğunun tümceye kattığı değer doğrudan tanıt kipliği değeri olacaktır. Bu durum, Uzun (1998, 2004) tarafından Türkçe için geçerliliği tanımlanan olgusal kip kodlamasını sağlayan sıfır eki ile açıklanmaktadır.
- iii. Doğrudan tanıt türü olara Türkçe, görsel algı, görsel olmayan algı, ya da duyuşsal algı kodlaması yapmaz. Türkçe konuşucusu, bir olay ya da durumu doğrudan tanıt değeri ile işaretlemesi demek, o

olay ya da durumu mutlaka kendisinin bir duyusu ile algılaması gerektiği anlamına gelmez. Doğrudan tanıt, konuşucunun, bilgiyi kendi bilincinden sunarak, “doğru” değeriyle kodladığını aktarır. Yani, Türkçe doğrudan tanıt kodlaması, bilişsel düzlemde, konuşucunun olay ya da durumu görüp görmediğinden çok, bilginin doğruluğunu üstlenip üstlenmemesi anlamına, Uzun’un terimiyle, olgusal değer ile kodladığı anlamına, gelmektedir.

3.2. Dolaylı Tanıt

Türkçenin dolaylı tanıt işaretçisi olarak kullandığı biçimbirim, -(I)mış eylem çekim ekidir. En azından Türkçe tanıtısalılık üzerine şimdiye kadar yapılan her çalışmada tanımlanan durum budur. Ancak bu tez çalışması kapsamında bu tanımlama daha geniş bir bakış açısı ile değerlendirilecek, yer yer bazı nüanslar yapmanın zorunluluğu ile yeni eklemeler yapılacaktır. Bu bölümde, öncelikle, dil ulamı olarak tanıtısalılığı tanımlayan ve sınıflandıran dolaylı tanıt türleri ile Türkçede dilbilgisi düzeyinde kodlanan tanıtısal anlamları karşılaştırarak, Türkçenin dolaylı tanıt türleri tipolojisindeki yeri tanımlanacaktır. Ardından, ise bu saptamalar doğrultusunda, Türkçede dilbilgisine ait birimlerle kodlanan tanıt türlerinin edimsel yapılanışı da tanımlanacaktır.

3.2.1. Tanım

Willett (1988) iki tür dolaylı tanıt tanımlar: aktarım yoluyla ve çıkarım yoluyla elde edilmiş tanıtılar. İkinci-el, üçüncü-el, ve folklorik bilgiler aktarım yoluyla edinilmiş tanıtılar, sonuca dayalı ya da akıl yürütme sonucu varılan bilgiler ise çıkarım yoluyla edinilmiş tanıtılar olarak adlandırılır. Plungian, ise dolaylı tanıtıları nesnel ve öznel olmak üzere iki grupta inceler. Aktarım yoluyla edinilen bilgi, konuşucunun tanıtılan bilginin doğruluğunu üstlenmemesi nedeniyle, nesnel tanıt olarak değerlendirilir. Diğer yandan, konuşucunun bir olayın sonucunu görerek yaptığı çıkarımları tanıt olarak değerlendirmesi, yani *artsüremli tanıt* (retrospective evidence), olayı işaret eden ve hala devam eden tanıtılar, yani *eşsüremli tanıt* (synchronous evidence) ve dünya bilgisini kullanarak olayların doğasından yola çıkarak yaptığı akıl yürütme yoluyla elde ettiği tanıtılar ise öznel tanıtılardır. Öznel dolaylı tanıtılar, konuşucunun kendi bilgi oluşturma

ve değerlendirme sürecinden geçerek oluşturulan bilgilerdir. Bu nedenle de konuşucu bu bilgiler ile tanıtladığı bilgilerin doğruluğundan sorumludur.

Türkçede –ImIş biçimbirimi, yukarıda adı geçen dolaylı tanıt türlerinin her biri ile uyuyan bir anlam içeriğine sahipmiş gibi tanımlanır. Daha doğrusu, ikinci bölümde de detaylı olarak anlatıldığı gibi, yukarıda adı geçen tipolojik çalışmaların yaptığı tanımlamalardan hiçbiri, -(I)mIş üzerine yapılmış incelemelerin sonuçları ya da yaptığı tanımlamalar çerçevesinde incelenmemiştir. Yazındaki bu boşluk nedeniyle de, -(I)mIş’in dünya dilleri arasındaki yeri aslında tanımsız kalmıştır. Bu nedenledir ki, öncelikli olarak, bu yöndeki tanımlamaların yapılması gerekmektedir.

-(I)mIş biçimbiriminin farklı belirginleştirme öğeleriyle kullanımı sırasında kodlanan tanıtısal değerlerin incelenebilmesi için bu etmenlerin betimlenmesi ve karşılaştırılması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda, Ekler bölümünde Ek1’de sunulan tümceler dizisi, doğal dil verisinden alınmış, bazıları gerekli ölçütlere uyabilmeleri için uyarlanarak bu tümcelerde kodlanan tanıt türleri betimlenmiştir. Değerlendirmede lt olarak alınan değişkenler, eylem türü (durum ve eylem eylemleri), zaman belirteçleri (geçmiş ve geçmiş dışı), özne kişisi, diğer eylem çekim ekleri ile –ImIş’in olası birleşimleri ile genel ve tikel tümce yapısıdır. Yapılan betimleme sonucunda ortaya çıkan tablo, -(I)mIş biçimbiriminin Plungian tarafından adlandırılan her bir farklı dolaylı tanıt için kullanılan farklı bir -(I)mIş yapısı olduğudur. Bu yapı ana hatlarıyla şöyle belirginleşmektedir:

<u>Öznel Dolaylı Tanıt Değerleri</u>			<u>Nesnel Dolaylı Tanıt Değerleri</u>	
<u>Artsüremlî Tanıt</u>	<u>Eşsüremlî Tanıt</u>	<u>Akıl Yürütme</u>	<u>Aktarım</u>	<u>Alıntılama</u>
-(I)mış	-(I)yormuş	-mİştİr	-(I)mış	-(I)mış
		-Dİr		
		-(A)r		

Bu saptama, Türkçe dolaylılık tanıtısallığını incelerken sunacağı önemli açılımın yanı sıra, alan yazınındaki sorun olarak tanımlanan bazı yorumlara da açıklık getirmiştir. Örneğin, yine Bölüm 2’de anlatıldığı gibi, Johanson ve diğer araştırmacıların –mİş ile -Imİş biçimbirimlerini birbirinden ayırarak, geçmişlik anlamı üzerine sundukları tartışma, artsüremlî tanıt ile –Imİş arasındaki ilişki göz önüne alındığında, nedeni açıklanmış bir kavramsal ilişki olarak tanım bulur. Artsüremlî tanıt değeri, bir olayı tanıtlayan olayın/durumun bittikten sonra ardında bıraktığı izlerin, o olay/duruma tanıt gösterilmesi anlamına gelir. Plungian, bu tanıt değerini şöyle açıklar: Pyi biliyorum, çünkü P’nin ardında bıraktığı izleri algılayabiliyorum. (tanıtın zamanı> sözcelem zamanı). Tanıtsal olarak işaretlenen olay ile, o olay/durumu tanıtlayan olay arasında bir öncelik sonralık ilişkisi, Plungian’ın sunduğu tanıt değerinin kendi içinde zaten, kavramsal olarak bulunmaktadır. Bu bulgular, Bölüm 2.2’de sunduğumuz çözüme yönelik önerilerin bir kanıtıdır. Benzer biçimde, bir olayın, konuşucuya başka biri tarafından aktarılması da yine mantıksal olarak o olayın bitmiş olması gereğini beraberinde getirir. Bu da, yine –mİş ile eşleştirilen geçmiş ya da bitmişlik değerini açıklamaktadır.

Eşsüremlî tanıtı artsüremlî tanıttan ayıran tek etmen tanıt olarak sunulan olay:/durum ile tanıtılan olay/durumun aynı zaman dilimi içinde devam etmesidir. Aktarım, ya da alıntılama kodlamadığı durumlarda, -(I)yormuş yapısı bu tanımın gereğini sağlar niteliktedir.

Akıl yürütme yoluyla sunulan tanıt değeri ise, Faller'ın da değindiği nedenlerle, biraz daha karmaşık bir yapı sergilemektedir. Faller (2002), akıl yürütme ile çıkarım kipliğinin eşdizimlilik özelliklerinden söz ederek, kiplik ile tanıtsallık ilişkisinin bu noktada belirlendiğini dile getirir. Türkçe'deki durum da, bu belirlemeyi kanıtlar niteliktedir. Türkçe, kiplik değeri açısından, çıkarım ilişkisine izin veren yapıda olan her birim ile akıl yürütme türünde bir tanıtı rahatça kodlayabilir. Bu olasılıkların kendi içindeki seçimlik özellikleri ayrı bir çalışma konusudur. Ancak, -mİştİr yapısındaki –Dİr biçimbiriminin kiplik özellikleri, –mİş üzerine –i- koşacı aracılığıyla eklendiğinde de geçerlidir. Bu nedenle, -mİştİr yapısı hem zamansal sıralılık (artalan bilgisi sunumunda) hem de geçmişe yönelik akıl yürütme değerlerini işaret edebilir nitelik taşımaktadır. Dahasıb –Dİr ekinin tek başına kullanımı da çıkarım kipliği kodlaması yapmaya yeterli olabilir. Bu nedenle, -mİştİr birleşiminde, tanıtsal kodlamayı yapan bir –İmİş ekinden değil, kiplik değeri atayan bir –Dİr ekinden söz etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu nedenledir, ki bu çalışma kapsamında, Türkçe'de tanıtsallığın dilbilgiselleşmiş altulamaları arasında akıl yürütme ulamını da göstermek zorunlu değildir. Ancak ve ancak, “demek ki” tümce belirteci ile kurulmuş bir bağ var ise, -(I)mİş biçimi ile beraber sunulan bir akıl yürütme işleminden söz edebiliriz ki, bu durumda, -(I)mİş'in bu kodlamayı yaptığını söylemek hala çok zordur. Asıl anlamı tümceye katan, en başta iki olay arasındaki ilişkiyi belirginleştiren belirteç bu kodlamayı sağlamaktadır.

3.2.2. Edimsel Yapı

Yukarıda değinilen dolaylı tanıt türleri ve bu türlerin Türkçede gerçeklik bulmasını sağlayan dilbilgisel birimler, edimsel düzlemde iki temel yapı ile gösterilebilir. Bu yapıları ilk olarak tanımlayan, yine Faller'dır (2002). Faller, kiplik ile tanıtısal ulamının çıkarım olgusunda kesiştiğini söyler. Bilgisel gereklilik kiplik ulamı ile tanıtısal bir ulam olan çıkarım aynı bilişsel düzlemde işlenir. Bu nedenle de kiplik ile tanıtısal ortak bir düzenekte buluşabilir. Türkçenin de bu özellikler göz önüne alınarak incelendiğinde, nasıl bir yapı sergilediğini ve bu savı kanıtlar nitelikte veriler sunduğunu bir önceki bölümde anlatmıştık. Bu savı daha ayrıntılı olarak inceleyen Özmen, Faller'ın açılımlarından sadece –(I)mIş ve –DI biçimbirimlerini tanıt kodlayan birimler olarak incelediği için dolaylı tanıt sunumunda da –(I)mIş biçimbiriminin kodladığı iki dolaylı tanıt türü olan çıkarım ve aktarımın edimsel yapısı üzerinde durmuştur. Özmen'in çıkarım işaretlediğini savunan sözcesi “Ali gelmiş. (Arabasını gördüm)”, bu tez çalışmasında, artsüremlî tanıt olarak değerlendirilmektedir. Ali'nin gelmesi eyleminin gerçekleştiğini, bunu aktaran önermenin doğru değeri almasını sağlayan olay onun arabasını görmemizdir. Sözcelem zamanı konuşucunun tanıt olarak sunduğu arabasının burada olması durumundan öncedir. Bu nedenle de artsüremlî bir tanıt sunumu söz konusudur. Bu durumda, konuşucu, artsüremlî bir tanıtı dayandırdığı sözcesinde, tanıtı gördüğü gerçeğini sadece sezdirimsel olarak sunmaktadır. Bu nedenle de bu tür sözcelerde, tanıtın ne olduğu açıkça söylenmediği gibi, bir önvarsayım ilişkisi de kurulduğundan tanıt ile tanıtlanan olay eşdeğer görülür, ve tek bir olay gibi işlenir. Bu nedenle, Johanson “Saatim durmuş” tümcesinde, saatin durduğunu görerek algıladığını iddia eder. Oysa, konuşucunun gördüğü saatin durması eylemi değil, bunun sonucudur. Faller, konu ettiği Quechua dili için bu tür bir tanıt türünden söz

etmez. Bu nedenle de, bu yönde sunduğu bir söylem gösterimi bulunmaz. Ancak, Faller'ın betimlemelerine dayanarak, artsüremli tanıt gösteriminde, aşağıdaki gibi bir açılım öneriyoruz.

$$(I)mIş: \begin{array}{l} \text{İDDİA}(p) \\ \text{İÇT}=\{\text{İnan}(k,p)\} \end{array} \longrightarrow \begin{array}{l} \text{İDDİA}(\Box p) \\ \text{İÇT}=\{\text{İnan}(k,p), \text{Tnt}(k, \text{Görme}(k,q))\} \\ p@t_1, q@t_0: t_1>t_0 \end{array}$$

Bu açılımda gösterilen, q önermesi p önermesinin doğruluğuna tanıt olarak sunulmaktadır. İçtenlik koşulu olarak, konuşucu, hem p önermesinin doğruluğuna inanır çünkü q önermesini görmüştür (bu başka bir algı da olabilir). Gördüğü bu durumu ise, p önermesine inanmasını sağlayan tanıt olarak sunmaktadır. Artsüremli tanıtı eşsüremli tanıttan ayırmak için zamansal sıralamanın da bu gösterime eklenmesi gerekir. Bu da, son satırda zaman demirlemesi ve sıralamasının tanımlanması ile gerçekleştirilir. Yukarıdaki gösterimi bir örnek üzerinde gösterirsek, aşağıdaki gibi bir sonuç elde ederiz:

Ali gelmiş

p= Ali geldi.

q= Ali burada.

EDZ: İddia(p)

İÇT= {İnan (k,p), TNT(k, Görme(k,q))}

p@t₁, q@t₀: t₁>t₀

Eşsüremli tanıt sunumunda ise, -(I)yormuş biçimi ile işaretlenen olay ya da durum, devam eden ama konuşucunun daha önce fark etmediği bir durum ya da olayı fark ederek, bunu tanıt olarak dinleyiciye sunmasıdır. Bu tanıtlama türünde, tanıtlanan

ya da tanıt olarak sunulan olay/durum eşzamanlıdır, sözcelem zamanıylada da örtüşmelidir¹⁵. “şimdi fark ettim” uzantısını, tanıt olarak kabul eden bu açıklama, Sezer’in (1990) –ImIş biçimbiriminin anlamsal açılımına yönelik saptamasını da gerekçelendirir.

$$\begin{array}{ccc}
 \text{(I)yormuş:} & \begin{array}{l} \text{İDDİA (p)} \\ \text{İÇT}=\{\text{İnan(k,p)}\} \end{array} & \longrightarrow \begin{array}{l} \text{İDDİA(p)} \\ \text{İÇT}=\{\text{İnan(k,p), Tnt (k,q) } \\ \text{p@t}_1, \text{q@t}_0: \text{t}_1=\text{t}_0 \end{array}
 \end{array}$$

Yine, bu yapıyı bir örnek ile açıklamakta fayda var. Aşağıdaki sözcede, yağmur yağdığını, konuşucu, sözcelem anında fark etmiştir. Aynı sözceden, -(I)yormuş yapısı, “yağmur var/yağıyor” gibi bir yapıya dönüştürülürse, bu edimsöz değişecek, sadece İDDİA eden bir sözce haline gelir. Konuşucu, bilgiyi, inanarak bildirirken tanıt olarak da “şimdi fark ettim” önermelerini sezdirecektir. Eşsüremlili tanıt kodlamasında da, genellikle, tanıt, -(I)yormuş yapısındaki –ImIş işe sezdirilir.

(Aaa! Dışarıda) Yağmur yağıyormuş.

p=yağmur yağıyor

q= (şimdi) fark ettim.

İDDİA(p)

İÇT= {İnan(k,p), Tnt (k,q) }

p@t₁, q@t₀: t₁=t₀

Her ne kadar, -(I)yor doğrudan tanıtısal değer için gerekli değilse de, tanıtın eşsüremlili değeri taşımasındaki tek belirleyici bu sürme görünüşüdür. -(I)yor olmadan eşsüremlili bir tanıt kodlaması yapılamaz.

¹⁵ Eğer, sözcelem zamanından önceki olaylar tanıt ilişkisi içinde gibi sunuluyorsa, o zaman tanıt değeri eşsüremlili değil, aktarım değeri olarak belirecektir.

Son olarak, dolaylı tanıt türlerinden aktarım da $-(I)mIş$ ile kodlanır. Faller (2002), söylem kuramında dolaylı tanıtısal ulamının kodlanması ile belirginleşen söylem değerlerini incelerken, bu ulamın doğasına özgü bir edimsöz eylemi tanımlar: SUNMAK. SUNMAK edimsöz eylemi konuşucunun önermede aktarlan bilgiyi iddia etmesi yerine yansız bir biçimde, onu dinleyiciye sunması olarak tanım bulur. Tanıtısalığın, özellikle de aktarım türünün, doğası göz önüne alındığında, bu tanımın güçlü bir açıklama olduğu hemen göze çarpar.

$$\begin{array}{lcl}
 (I)mIş: & \begin{array}{l} \text{İDDİA}(p) \\ \text{İÇT}_a = \{\text{İnan}(k_2, p)\} \end{array} & \longrightarrow \begin{array}{l} \text{SUNMAK}_k(\text{İDDİA}_{s_2}(p)) \\ \text{İÇT}_a = \{\text{İnan}(k_2, p)\} \\ \text{İÇT}_p = \{\exists k_2[\text{İddia}(s_2, p) \wedge s_2 \notin \{d, k\}]\} \end{array} \\
 & \text{Ali gelmiş. (Annem söyledi.)} & \\
 & p = \text{Ali geldi} & \\
 & \text{SUNMAK}_k(\text{İDDİA}_{s_2}(p)) & \\
 & \text{İÇT}_a = \{\text{İnan}(k_2, p)\} & \\
 & \text{İÇT}_p = \{\exists k_2[\text{İddia}(s_2, p) \wedge s_2 \notin \{d, k\}]\} &
 \end{array}$$

Yukarıda gösterildiği ve örneklendiği biçimiyle, aktarım, bir konuşucunun, dinleyici olmayan birinden duyduğu bir iddiayı sunması olarak tanımlanmaktadır. Bu, konuşucunun aktarım tanıtı ile sunulan önermenin doğruluğuna olan uzaklığı (Aksu-Koç, 1986, 1988; Yavaş, 1980) ya da konuşucunun önermenin içeriğini üstlenmemesi gibi kavramsal açılımlarla da son derece uygun biçimde örtüşen bir betimlemedir. Türkçe için de aktarım tanıtının bu biçimde işlediği tartışmasız bir gerçektir.

4. SONUÇ

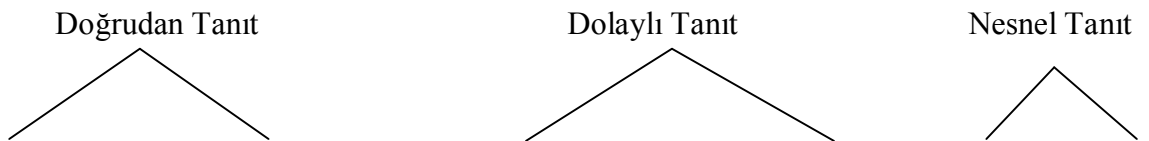
Bu çalışma dilbilgisel bir ulam olarak tanıtısal kodlamasının Türkçe diline nasıl göründüğünü betimlemeye yönelik bulgular ve sonuçlar içermektedir. Tanıtısal “bir sözün konuşucusu, eğer sözde aktarılan önerme içeriğini kendisi üstlenmeden, bir başkasının görsel/işitsel vb. duyusuyla yaptığı algısını tanıt olarak sunar ve böylece, sözün önerme içeriğinin doğruluğunu bu tanıt üzerinden aktarırsa, bu durumda sözde dilsel tanıtısal kodlamasından söz ediliyor demektir” ifadesiyle tanımlayabiliriz. Genel olarak özetlemek gerekirse, -mİş biçim biriminin, Türkçe'de hangi işlevle(işlevlerle) kullanıldığının bile net bir uzlaşımla betimlenmediği ortadadır. Yapılan çalışmaların genelinde, örnekler, yeterli açıklayıcı güce sahip olmayan, sadece belirli okumaları değil, çalışmalarda belirtilen tüm okumaları verebilecek yapıdaki temel tümcelerden oluşmaktadır. Ayrıca, belirli okumaların ya da anlamların neden – mİş biçim birimi ile ortaya çıktığı, ya da tümcenin diğer bileşenlerine ait bu durumu olası kılan bir özellik hemen hiçbir çalışmada belirtilmemiştir. Bu doğrultuda, -mİş için yapılan tanımlamaların gözden geçirilerek, bir uzlaşım sağlanıp sağlanamayacağının denenmesi ve farklı başlıklar altında incelenen kullanımların farklı olmalarının nedenlerinin açıklanması bu tezin başlıca hedeflerindendir.

Bu tanım çerçevesinde Türkçe, doğrudan ve dolaylı tanıt arasında bir dilbilgisel ayırım yapan bir dil olarak tanımlanmaktadır. Genel kabul –DI biçim biriminin görülmüş, -(I)mİş biçim biriminin ise konuşucu tarafından tanık olunmamış daha uzak bir geçmişte işaretlediği yönündedir. Bizim çalışmamız daha önce tanıtısal üzerinde durmuş olan diğer birçok çalışmadan farklı olarak tanıtısal sadece bu iki karşıtlıktan ibaret görmemektedir

Ancak, bu +/- nesnellik değeri alabilen –mİş biçimbirimi için sorunlu bir durum sayılmaz. Bu örneklerdeki kullanımın açılımı da aslında, çıkarım ile aynı biçimde açıklanabilir. Her ne kadar ilk okuyuşta öyle değilmiş gibi gelse de, aslında konuşucu bu tümcelerdeki durum var olurken tümcenin öznesinin yanında değildir. Sadece, bu sürecin sonucunu gözlemlemiştir. Bu nedenle, oluş süreçlerine katkısı olmadan, bu süreçlerin sonucunda ortaya çıkan ürünü bir tanıt olarak değerlendiren konuşucunun, bu durumu, -mİş ile işaretlemesi oldukça anlaşılırdır.

-(I)mİş biçimbirimi, Türkçede tek bir durumu işaret eder: konuşucu tümceyi üretmesini sağlayan içerik bilgisini kendi birinci el olmayan bir kaynaktan edinmiştir. Bunun dışında, tanımlanan bütün anlamlar, ya da işlevler, sadece yan etkililerdir. Dünya bilgisi yoluyla yaptığımız çıkarımlardır. Yaptığımız bütün bu gözlemlerin sonunda, ortaya çıkan bir tek sonuç vardır: -mİş biçimbirimi bir tanıtsallık ekidir. Bildirme tümcelerinde ya da yorum tümcelerinde kullanılabilir. Bildirme tümcelerinde, işaretlediği tümceye, sunulan bilginin birinci el olmayan bir kaynak (sözlü, yazılı metin ya da sonuç/usamlama) yoluyla elde edilmiş olduğu anlamını katar. Bunun dışında kalan tüm okumalar ya da anlamlandırmalar, dünya bilginizin yönlendirmesi nedeniyle vardığımız yargılardır.

Bölüm 3.1.2 ve Bölüm 3.2.2.’de yapılan açıklamalar ve gösterimle ışığında, Türkçenin dilbilgisel olarak işaretlediği tanıtısal ulamlar ile bu ulamları dilbilgisindeki karşılıkları aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir.

Görsel

Görsel Olmayan

Çıkarım

Savlama

Aktarım

Alıntılama

Duyuşsal

Algısal

Eşsüremlî

Artsüremlî

-DI

-(I)yormuş

-(I)mış

-DIr

-(I)mış

-(I)yor

-(A)r

-mİştİr

Türkçe tanıtısal değerlerin dilbilgisel işaretçileri

KAYNAKÇA

Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality*. New York: Oxford.

Aikhenvald, A. Y., and R.M.W. Dixon (1998). Evidentials and Areal Typology: A case study from Amazonia. *Language Sciences*.

Aksu-Koç, A. (1988). *The Acquisition of aspect and modality: The case of past reference in Turkish*. Cambridge: CUP.

Aksu-Koç, Ayhan A. and Dan I. Slobin (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. In Chafe and Nichols, 159-67.

Aksu-Koç, Ayhan. (2000). Some aspects of the acquisition of evidentials in Turkish. In Johanson and Utas (eds.), 15-28.

Aygen, G. 1998 *Split-Inflection Hypothesis in Turkish*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Barnes, J. (1984). Evidentials in the Tuuca Verb. *International Journal of American Linguistics* 50 , 255-271.

Barnes, Janet (1984). Evidentials in the Tuyuca Verb. *International Journal of American Linguistics* 50, 255-71.

Bastürk, Mehmed, Laurent Danon-Boileau, Mary-Annick Morel (1996). Valeur de -*mis* en Turc contemporain, analyse sur corpus. In Guentchéva (ed.), 145-54.

- Bybee, Joan (1985). *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: Benjamins.
- Bybee, Joan, Revere Perkins and William Pagliuca (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chafe, W., & Nichols, J. (1986). *Evidentiality*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Chafe, Wallace (1986). Evidentiality in English Conversation and academic writing. In Chafe and Nichols, 261-72.
- Chafe, Wallace and Johanna Nichols, eds. (1986). *Evidentiality: the Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, NJ: Ablex.
- Cinque, Guglielmo (2001). "A Note on Mood, Modality, T and Aspect Affixes in Turkish". In Eser Erguvanlı Taylan (Ed.) *The Verb in Turkish*, 47-59. Amsterdam: John Benjamins.
- Comrie, Bernard (2000). Evidentials: semantics and history. In Johanson and Uta (eds.), 1-13.
- Csáto, E. E. (2000) –mİş and –Imİş items. Dimensions of a functional analysis. *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages*, içinde. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 29-44.
- De Haan, F. (1998). The Category of Evidentiality. *Unpublished Ms.* University of New Mexico.

De Haan, Ferdinand (1997a). *The Interaction of Modality and Negation: a Typological Study*. New York:Garland (1994 USC Ph.D. thesis).

De Haan, Ferdinand (1997b). Evidentiality in Dutch. Unpublished Ms.

Erguvanlı Taylan, Eser/ Özsoy, Sumru (1993) “Türkçede Bazı Kip Biçimlerinin Öğretimi Üzerine”. K. İmer ve E. Uzun (Haz.) *Proceedings of The Viith Conference on Turkish Linguistics* içinde, 1-9. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Erguvanlı-Taylan, E. (2001) On the relation between temporal/aspectual adverbs and the verb form in Turkish. E. Erguvanlı-Taylan (haz.) *The verb in Turkish* içinde.97-128. Amsterdam: John Benjamins..

Frawley, W. (1991). *Linguistic Semantics*. New Jersey: Lawrence Arblbaum Associates.

Givón, Talmy (1982). Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6:23-49.

Givón, Talmy, and Alexandre Kimenyi (1974). Truth, Belief and Doubt in Kinyarwanda. *Studies in African Linguistics, Supplement 5*, 95-113.

Gren-Eklund, Gunilla (2000). Evidentiality and typology: grammatical functions of particles in Burmese and the early stages of Indo-European languages. In Johanson and Utas (eds.), 367-82.

Güven, Mine (2001). “Türkçe’de –Abil eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine”. In Ömer Demircan and Aybars Erözden (eds.), *Proceedings of the XVth Conference on Turkish Linguistics*. İstanbul: Yıldız Technical University Press.

- Izvorski, Roumyana (1997). The Present Perfect as an Epistemic Modal. Proceedings of SALT 7, Stanford.
- Johanson, L. (2000) Turkic indirectives. Johanson, Lars & Utas, Bo (haz.) *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages*, içinde. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 61-87.
- Johanson, Lars (1996). On Bulgarian and Turkic indirectives. In N. Boretzky, W. Enninger and Th. Stolz (eds.) *Areale, Kontakte, Dialekte. Sprache und ihre Dynamik in mehrsprachigen Situationen*. Bochum: Brockmeyer, 84-94.
- Johanson, Lars, and Bo Utas, eds. (2000). *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter (Empirical Approaches to Language Typology 24).
- Kerslake, C. 1996. The Semantics of Possibility in Turkish. B. Rona (haz.) *Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics* içinde, 433-438. Ankara: Hitit Basım Yayınevi.
- Kıral, Filiz (2000). Reflections on *-miş* in Khalaj. In Johanson and Utas (eds.), 89-102.
- Kocaman, A. 1988. Modality in the Turkish Discourse. S. Koç (haz.) *Proceedings Of The Fourth International Conference On Turkish Linguistics* içinde, 463-468. Ankara: ODTÜ.
- Kocaman, A. 1990. The Necessitive Mood in Turkish. B. Rona (haz.) *Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics* içinde, 433-438. Ankara: Hitit.

- Menz, Astrid (2000). Indirectivity in Gagauz. In Johanson and Utas (eds.), 103-14.
- Mithun, Marianne (1986). Evidential Diachrony in Northern Iroquoian. In Chafe and Nichols, 89-112.
- Nichols, Johanna (1986). The bottom line: Chinese Pidgin Russian. In Chafe and Nichols, 239-57.
- Nuyts, Jan (1994). *Epistemic Modal Qualifications. On their Linguistic and Conceptual structure*. Antwerp papers in Linguistics 81.
- Oswalt, R. L. (1986). The evidential systems of Kashaya. In W. Chafe, & J. Nichols, *Evidentiality* (pp. 29-45). New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Ozil, Şeyda (1994). “Temel Tümcelerde ve Ortaçlı yapılarda Kip Anlatımı”. *Dilbilim Araştırmaları* 1994, 112-127.
- Özmen, N. 2001. *Aspectotemporal system in Turkish: Actional content and recategorization of Turkish verbs*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Özmen, N. 2005. Türkçe’de haber söylemi ve bitmişlik görünüşü. *Mersin Üniversitesi, 1, Dil ve Edebiyat dergisi*, 15-33
- Özmen, N. 2006. *Söylemde zamansal ilişkiler: Tüekçeden tanıtılarıyla bir uygunlaştırma modeli önerisi*. Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Palmer, Frank R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Palmer, Frank R. (1987). Truth Indicative? *Studies in Language* 11,206-10.
- Ruhi, Şükriye; Zeyrek, Deniz and Osam, Necdet (1992). “Türkçe’de Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler”, 307-315. In *Proceedings of the IXth Conference on Turkish Linguistics*. Bolu: Abant İzzet Baysal University.
- Savaşır, İskender (1986). “Habits and Abilities in Turkish”. Dan Isaac Slobin and Karl Zimmer (eds.) *Studies in Turkish Linguistics*, 137-146. Amsterdam: John Benjamins.
- Schaaik, G. Van. 2001. “Periphrastic Tense/Aspect/Mood”. E. Erguvanlı-Taylan (haz.) *The Verb in Turkish* içinde, 47-59. Amsterdam: John Benjamins.
- Schroeder, C. (2000) Between resultative, historical and inferential: non-finite *-mİş* forms in Turkish. *Turkish Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages*, içinde. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 115-146.
- Schroeder, Christoph (2000). Between resultative, historical and inferential: non-finite *-mİş* forms in Turkish. In Johanson and Uta (eds.), 115-44.
- Sezer, A. (1990) A new approach to the conjugation of the Turkish verb. *Current Issues in Turkic Linguistics*.
- Slobin, Dan, and Ayhan Aksu (1982). Tense, Aspect, and Modality in the use of the Turkish evidential. In Paul Hopper (ed.) *Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins, 185-200.

- Slobin, Dan. I. and Aksu-Koç, Ayhan (1982). "Tense, Aspect and Modality in the Use of the Turkish Evidential". In P. J. Hooper (ed.), *Tense, Aspect: Between Semantics and Pragmatics*, 185- 200. Amsterdam: Benjamins.
- Sweetser, Eve E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Traugott, Elizabeth Closs (1989). On the Rise of Epistemic meanings in English: an example of Subjectification in Semantic change. *Language* 65, 31-55.
- Tura Sansa, Sabahat (1986). "-Dİr in modern Turkish". In Ayhan Aksu Koç and Eser Erguvanlı Taylan (Eds.), *Modern Studies in Turkish Linguistics: Proceeding of the 2nd International Conference on Turkish Linguistics*, 145-158. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Turan, Ü. D. 2004. Participle –mİş clauses in Turkish. S. Yağcıoğlu ve A. Cem Değer (haz) *Advances in Turkish Linguistics* içinde, 265-277. Dokuz Eylül Yayınları: İzmir.
- Utas, Bo (2000). Traces of evidentiality in Classical New Persian. In Johanson and Utas (eds.), 259-73.
- Uzun, N. E. 1998. Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*, 68. 5-22.
- Uzun, N. E. 2004 *Dilbilgisinin temel kavramları: Dünya dillerinden örnekleriyle*. İstanbul: Mehmet Ölmez Yayınları.

- Van der Auwera, Johan, and Vladimir A. Plungian (1998). On Modality's Semantic Map. *Linguistic Typology* 2:1.
- Weber, David J. (1986). Information Perspective, Profile, and Patterns in Quechua. In Chafe and Nichols, 137-55.
- Whistler, Kenneth W. (1986). Evidentials in Patwin. In Chafe and Nichols, 60-74.
- Wierzbicka, Anna (1994). Semantics and Epistemology: The Meaning of 'Evidentials' in a Cross-Linguistic Perspective. *Language Sciences* 16, 81-137.
- Willett, Thomas L. (1988). A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticization of Evidentiality. *Studies in Language* 12, 51-97.
- Woodbury, Anthony (1986). Interactions of tense and evidentiality: A study of Sherpa and English. Chafe and Nichols, 188-202.
- Yavaş, F. (1980) *On the meaning of tense and aspect markers in Turkish*. Basılmamış Doktora Tezi, Kansas Üniversitesi.
- Zeyrek, D. (1990) An analysis of the textual pattern of the Turkish folktale. Basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

EKLER

EK 1

1. Bu fikri ilk, ben, ortaya atmıştım.
2. Çocukluğumdan beri, uçmak istemişimdir.
3. Burada, huzurlu olacağımızı düşünmüştük.
4. Eğer size asteroid 612 ile ilgili ayrıntıları anlatıp numarasını da bildirmişsem, bunu büyük insanların yüzünden yaptım.
5. Her şeyi çok fazla önemsiyormuşum.
6. Annemin gayretiyle ayakta durabilmişiz.
7. Böyle yaparsak kızımızı üzermişiz.
8. Sadece GS - TS maçının sonucunu bilebilmişim
9. Olaylara karamsarca bakmaktan vazgeçmeliymişim.
10. Keşke dizinin bitmemesi için harcadığımız çaba yerine, diziye hep beraber finalde olmasını istediklerimizi yazsaymışız
11. Neymiş, 01 saniye geç kalmışmışım!
12. Daha içecektim, bayılmışım.
13. Oldum olası güzel müziği tercih etmişimdir.
14. Sana bir şiir yazmıştım.
15. Çocukluğumda nereleri gezmişsem oralara gittim. Hasret giderdim.
16. Korsan film satıyormuşum.
17. Eskiden, "Bir gün çok zengin olursam hep gezeceğim" derdim; bugün baktığımda 60'ın üzerinde ülkeyi gezebilmişim.
18. Gidip kendisi evde miymiş değil miymiş diye bakacakmışım
19. Zayıflayınca, eski kıyafetleri atmalıymışız.
20. Keşke öbür hastaneye gitseymişim.
21. Neymiş efendim: paramın tamamını iki günde yemişmişim.
22. Çok güzel bir fotoğraf. Çok net çıkmışsın, ama makineye biraz uzak durmuşsun.
23. Dövizle ilgili bir öngöründe bulunmuştunuz.
24. Artık, suçsuzluğuma inanmışsınızdır.
25. Eğer her şey yolunda gitmiş ve mülakata uygun bulunmuşsan, senin numaran Ankara ABD konsolosluk sitesinde yazar
26. Sağ ol, Arzucuğum. Beni ne kadar çok seviyormuşsun.
27. Yalnızca, kandırıp terk etmeyi bilirmişsin.
28. Çok güzel! Bunu anlayabilmişsin.
29. Saat 3te, hocanın ofisinde olacaktıydın.
30. Acayip uydurdun. Doktor olacağına yazar olmalıydın.
31. Bakkal Amca, bu aldıklarımı hesaba yazacaktıydın.

32. Kaçmışmışsın, intihara kalkışmışmışsın.
33. Gerçekten de, siz bizden çok üzüm toplamışsınız.
34. Buraya, buzları eritmeye gelmiştin.
35. Böyle bir konuda hata yapmam ben. Benim yazdığımı sen değiştirmişsindir.
36. Öyle olması gerektiğini hissetmiş ve öyle davranmışsan, kaçmışsan, vardır bi bildiğin.
37. Milano'ya taşınıyormuşsun.
38. Sahilde çıplak ayakla yürürmüşsün.
39. Bir tane de olsa, balık yiyebilmişsin
40. Osman hocam, mangal yakacakmışsın.
41. Çok güzel olmuş, ama cümlelerini biraz daha uzun tutmalymışsın.
42. Keşke, parçaları da yazsaymışsın.
43. İki kutu hapı içmişmişsin...
44. Arkadaşım Şahin'in gitarı varmış.
45. Saçlarını tepeden toplaman çok hoşuma gitmişti.
46. Kimin alınına bu kızla evlenmek yazılmışsa, kız onunla evlenir.
47. Baban, eve gelirken süt almayı unutmuştur.
48. Sevinç, bu oğlanı çok beğeniyormuş.
49. Efenim, sarayınızın bahçesindeki havuza cariyelerinizi doldurup, onları seyredermişsiniz.
50. Sonuç olarak, eşim, iffetini koruyabilmiş.
51. Annemin ölümü halinde, borç çocuklarına kalacakmış.
52. İnsanın, sevgilisi de kendisi gibi düşünmeliymiş.
53. "Kameraların açık olduğunu bilse"ymiş, "öyle konuşmaz"mış
54. Sözlerimi yanlış anlamışmış.
55. Van Gogh'un kulağını arkadaşı kesmiş.
56. Hasibe Nine, kovaları verirken, "çokça toplayın" demişti.
57. Kaçmıştır o, kaçmıştır. Hatalı olduğunu anlayınca, kaçmıştır.
58. İyi bir albüm yapmışlarsa, biz de onlardan daha iyisini yapmaya çalışırız.
59. Türk Halk Müziğini duyunca, kargalar bile, üç gün ses çıkaramıyorlarmış.
60. Anneannem, hocanın peşinde, o yatır senin, bu yatır benim, gezermiş.
61. Okuldan bir arkadaşının doğum gününe gideceklermiş.
62. Havanın soğuk olmasından dolayı, kekin sadece orta kısmını yiyebilmiş.
63. Her çaya, 5-6 tane lavanta atılmalymış.
64. Kadın kapıyı kilitleseymiş, kocası da banyoya girip ona zarar veremezmiş.
65. Devlet 'Gereğini' yapmışmış!
66. Dün yolun ortasında durmuşsan, kızmakta haklılar.
67. Dün, çantalarımıza çiçek koymuştuk
68. Yaşlı adam dün biraz su içmek istemişti.
69. Dün bu telefonun sıfırını çalmışlar.

70. Babam hâlâ bu hastanedeymiş.
71. Dün, adam, bunlara çarpıp kaçmış.
72. Dün adamcağızı her tarafı paramparça kanlar içinde kapının önüne atmışlar.
73. Dün mahalleden biri, bizi görmüşse, rezil oluruz.
74. Bizim kızı, dün, Hatice'den ayrılmak üzmüştür.
75. Fatma, dün çıkarken kapıyı kilitlemiştir.
76. Kocası,güya, Fadime'den ayrılmak istiyormuş.
77. Çocuklar dün duvarın üzerinde kağıt oynuyorlarmış.
78. Kocası, güya, yemeklerini çok beğenirmiş.
79. Bu çorbayı esasen keklik veya tavşan eti kullanarak hazırlarlarmış.
80. Her zaman istediğine sahip olabilmış.
81. Dün, istediği o ayakkabıya sahip olabilmış.
82. Dün, o şarkıyı, benden başka herkes dinleyebilmiş.
83. Her zaman başı tam kuzeyde durmalıymış.
84. Dün hakem, Marsilyalıları oyundan atmalıymış.
85. Dün bir şeyi olduğuna inansaymış böyle davranmazmış.
86. Dün saçlarını da siyaha boyasaymış daha tatlı olurmuş.
87. Güya, Hadise'nin elbisesini halkımız çok beğenmişmiş.
88. Güya, Abdülhak Hamit Esber'i bir Ermeni sairinden almışmış.
89. Dünya bizi her zaman hatırlayacakmış.
90. Eşek, dün, ağaçtaki dalları yiyecekmiş.
91. Kadınlar en çok tipsiz erkek beğenirmiş.
92. Minareyi çalan, kılıfını da hazırlarmış.
93. Erkek adam, her zaman sözünde durmalıymış.
94. Güya, alkolden uzak durmalıymış.
95. Güya erkekler tabuyu yıkmalıymış. Doğumda eşlerinin yanında bulunmalıymış.
96. Ablam kütüphanede ders çalışıyor.-
97. Kitap baştan üçüncü rafta duruyor.
98. Çocuk karşıdan karşıya geçiyor.
99. Aaa! Saat durdu.
100. Kızınız iyi piyano çalıyor.
101. Annem hastalandı.
102. Herkes uyuyor.
103. b) Herkes uykuya dalmış.
104. a) Sedef çok güzel şarkı söylüyor.
105. b) Sedefin sesi çok güzel.
106. Ayten odada ders çalışıyomuş.
107. Yağmur yağmış.
108. Saatim durmuş.
109. Ayaklarım morarmış.
110. Şoför hatalı olduğu anlayınca kaçmıştır.
111. İnternet kafe gitmiştir.
112. Kocasıyla kavga etmiştir.

113. Canan evden kaçmış
114. Kahve içmek çok faydalıymış.
115. Bizim oğlan sigara içiyormuş.
116. Geçen yaz çok eğlenmiştik.
117. Hatırlasana. Orada Shrek'i izlemiştik.
118. Ben o filmi önce izlemiştim.